

BULGARİSTAN'DA KOMÜNİZM SONRASI DEMOKRASİYE GEÇİŞ: ANAYASA YAPIM SÜRECİ VE YENİ SİSTEME GEÇİŞ

Ruziye TALİ*

Öz

Bulgaristan için demokratikleşme kavramı yeni bir kavram değildir. Ülkenin demokratik bir toplum kurma mirası vardır ve demokrasi mücadelesi her zaman sabit ve tekrar eden bir konu olmuştur. 1989 yılında komünist rejimin sona ermesiyle gerçek demokratikleşme süreci başlamış ve demokratik ilkelere sahip yeni bir anayasa yapma planı Bulgaristan'ın başlıca politikası olmuştur. Ancak ülke, rejim değişikliğinden kısa bir süre sonra piyasa ekonomisine geçişi kolaylaştırmak için uygulanan köklü reformlarla, toplumsal gelişmeler ve bunalımlarla karşı karşıya kalmıştır. Bulgaristan'ın AB üyeliği demokratik ve ekonomik reformları hızlandırmıştır ancak geline nokta da yolsuzluk karşıtı protestolar, kutuplaşma, popülizm ve aşırı sağ partilerin yükselişiyle birleşince halkın demokrasiye ve demokratik kurumlara inancı zayıflamıştır. Tarihinin en uzun soluklu siyasi krizi ile karşı karşıya kalan Bulgaristan son üç yılda yedi kez sandık başına gitmiştir. Bu çalışmada, Bulgaristan'ın komünizm sonrası demokrasiye geçişte ele aldığı 1991 Anayasası, siyasi partileri, hükümet modeli ve hukuk sistemi ele alınmaktadır. Çalışma, Bulgaristan'ın demokratik rejime geçiş sürecinde karşılaştığı siyasi ve ekonomik krizleri tarihsel süreçte ve güncel gelişmelerle analiz etmeyi hedeflemektedir. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmış, uluslararası raporlar etrafında ayrıntılı bir analiz ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, Bulgaristan'ın demokratik rejime geçişi barışçıl zeminde yapılmıştır. Yeni anayasa ile demokrasi ve demokratik kurumlar güvence altına alınmıştır. Ancak, Bulgaristan'ın uzun süredir içinde bulunduğu siyasi kriz bir taraftan hükümet sistemini tartışmaya açarken diğer taraftan halkın demokrasiye ve demokratik kurumlara inancını zayıflatmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Demokratikleşme, 1991 Anayasası, Siyasi ve Ekonomik Reformlar, Siyasi Kriz.

*Dr. Öğr. Gör., Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, rtali@nny.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3650-1571>

TRANSITION TO POST-COMMUNIST DEMOCRACY IN BULGARIA: CONSTITUTION-MAKING PROCESS AND TRANSITION TO THE NEW SYSTEM

Abstract

Democratization is not a new concept for Bulgaria. The country has a heritage of building a democratic society, and the struggle for democracy has always been a constant and recurring issue. With the end of the communist regime in 1989, the process of substantive democratization began, and the plan to make a new constitution with democratic principles became the main policy of Bulgaria. However, shortly after the regime change, the country faced radical reforms, social developments and crises implemented to facilitate the transition to a market economy. Bulgaria's accession to the EU has accelerated democratic and economic reforms, but the current situation, combined with anti-corruption protests, polarization, populism, and the rise of far-right parties, has weakened the public's faith in democracy and democratic institutions. Bulgaria has gone to the polls seven times in the last three years. This study discussed the 1991 constitution, political parties, the government model, and the legal system of Bulgaria in the transition to post-communist democracy. This study analyzed the political and economic crises faced by Bulgaria during its historical transition to a democratic regime and current developments. Moreover, it used the literature review method for a detailed analysis conducted based on international reports. It explained how Bulgaria's transition to a democratic regime was made on a peaceful basis, and democracy and democratic institutions were constitutionally guaranteed with the new constitution. The political crisis that Bulgaria has been in for a long time has led to the questioning of its democracy on the one hand, while opening the government system to discussion, on the other hand, it has caused its democracy to be questioned.

Keywords: Bulgaria, Democratization, 1991 Constitution, Political and Economic Reforms, Political Crisis.

Giriş

Sosyal bilimlerde uzun yıllardan beri demokratikleşme ve demokrasiye geçiş çalışmaları belirleyici olmaktadır. Demokratikleşmenin ilk ve en uzun dalgası (1828-1926) 19. yüzyılın başlarında Amerika'da bazı beyaz erkeklere oy kullanma hakkının verilmesiyle (Huntington, 2002, s. 14) başlamıştır. Bir yüzyıl süren bu demokratikleşme dalgasında; İsviçre, İngiltere, Fransa ve daha sonra İtalya Arjantin gibi otuzdan fazla ülke asgari düzeyde demokratik kurumlarını kurmayı başarmıştır. Dalganın sonuna doğru İtalya'da Mussolini ve Almanya'da Hitler'in tartışmalı olsa da iktidarı ele geçirmeleriyle demokratik yönetimler sona ermiştir. Ters demokratik dalga (1922-1942) olarak adlandırılan bu dönemde; ya demokrasiden uzaklaşarak geleneksel otoriter yönetim biçimlerine dönüşler ya da Bulgaristan gibi demokrasiyi hiç tanımamış ülkelerde sert totalitarizme varan süreçler yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Almanya, İtalya, Avusturya, Japonya ve Kore'de demokratik kurumların kurulması ikinci dalga demokratikleşme

(1943-1962) dönemini başlatmıştır. Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelerin de etkilendiği bu dönem kısa sürmüştür. İkinci bir ters dalga ile Latin Amerika (Peru, Brezilya, Bolivya, Arjantin, Ekvador, Şili ve Uruguay), Pakistan, Yunanistan ve Türkiye’de askeri darbelerle demokratik rejimler sekteye uğramıştır. 1974 yılında Portekiz’deki diktatörlüğün askeri darbe ile yıkılması halen devam etmekte olan üçüncü dalga dönemini başlatmıştır. 1980’lerde Latin Amerika’da ve Güney Asya’da askeri diktatörlükler sona ermiştir. Sovyet bloğunun çökmesi, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan devrimler komünizmi yıkarak demokratikleşme sürecine (1989-1991) kapı açmıştır (Heywood, 2002, ss. 58-59)

Demokratikleşme (demokratlaşma), demokratik olmayan bir rejimden demokratik bir rejime geçiş süreci olarak tanımlanabilmektedir. Diktatörlükten demokrasiye geçişte üç aşama yaşanmaktadır. İlki, eski otoriter rejimin sona ermesi; ikincisi, demokratik kurumların ve süreçlerin oluşturulması; üçüncüsü, demokratik rejimin pekişmesidir. Ülkeler demokratik rejimlerini geliştirip pekiştirirken üç temel; geçiş, bağlamsal ve sistemsel sorunla karşılaşmaktadır. Geçiş sorunları; yeni anayasa yapımı, seçim sisteminin düzenlenmesi, demokrasiye uygun kanunların yapılması, gizli polis gibi otoriter kurumların kaldırılması vb. düzenlemelerle ilgilidir. Bağlamsal; toplumun tarihinden, kültüründen ve ekonomik yapısından kaynaklı ayaklanmalar, iç çatışmalar, bölgesel düşmanlıklar, yoksulluk, enflasyon, sosyo-ekonomik eşitsizlik, dış borç vb. sorunlardır. Sistemsel sorunlar ise; karar almada yetki toplanması, meşruluğa bağlılık, siyasi tıkanmalar, karar alamama, yerleşik ekonomik çıkarların hakimiyeti (Huntington, 2002, ss. 202-203) vb. konu başlıklarında yaşanmaktadır. Ülkelerin kendi kültürel ve tarihi tecrübelerine özgü geçiş sorunları da yaşamaktadır. Her ülke bunu kendi başına planlayarak, karar verici kurumlarını uzmanlarla çevreleyerek ve kamusal alanda önemli konuları sürekli tartışarak çözmek durumunda kalmaktadır (Kanev, 2016, s.17). Örneğin, komünizm sonrası rejimlerde eski komünist partiler bir istikrar kaynağı oluşturmaya devam etmişlerdir. Macaristan ve Polonya’da komünist partiler değişen düzeylerde demokrasinin ilkelerini benimseyerek seçimle iktidara gelirken Romanya ve Bulgaristan’da komünist geçmişin kurumları varlıklarını devam ettirmişlerdir (Heywood, 2002, s. 59).

Demokrasiye geçiş ve demokrasinin pekişmesi aşamasında ekonomik, siyasal ve kültürel gelişmelerin hukuki düzenlemelerle desteklenmesi gerekmektedir. Demokratikleşme süreçlerinin hukuksal boyutuyla ilgili olarak üçüncü demokratikleşme dalgasının Avrupa’daki örnekleri olan Portekiz, İspanya ve Yunanistan’da demokrasiye geçişten kısa bir süre sonra yeni anayasalar yapılmıştır. Bu nedenle demokratikleşme dalgaları, hukuk teorisine genel anayasacılık hareketleri veya anayasacılığın unsurları bağlamında uyarlanabilmektedir. Anayasa yapım süreçleri demokratikleşme dalgalarıyla ilişkilendirilmektedir. Bulgaristan’da da komünizmin çökmesiyle demokratik ilkelere ve kurumlara sahip yeni anayasa yapma çalışmaları

demokratik rejime geçiş sürecini başlatmıştır. Bu alışma, Bulgaristan'ın komünizm sonrası demokratik rejime geçişte yeniden yapılanma sürecini; yeni anayasa yapımı, çok partili sisteme geçiş, hükümet modeli ve hukuk sistemi üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Süreçte yaşanan anayasal, siyasal ve ekonomik reformlar çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesini; demokrasi, demokratikleşme dalgaları ve demokratikleşmenin konsolidasyonu (sağlamlaşması) bağlamında Bulgaristan'ın da içinde bulunduğu üçüncü dalga demokratikleşme süreci belirlemektedir. Bulgaristan'da demokratik değişimi daha iyi anlayabilmek için öncelikle anayasal gelişmeleri tarihsel süreçte ele almak gerekmektedir.

1.BULGARİSTAN'DA ANAYASAL GELİŞMELER

Modern Bulgar tarihinde anayasal demokrasi mücadelesi Bulgaristan Prenslığı[†] döneminde (Armaoğlu, 1997, s. 625; Kuyucuklu, 1992, ss. 399-400) 1879 tarihli *Tırnova Anayasa'sı* ile başlamıştır. Komiser Rus Prens Aleksandr Mihayloviç Dondukov-Korsakov döneminde Bulgarlar tek dereceli seçimle Bulgar Kurucu Meclisi'nin açılmasını sağlamıştır. Meclis ilk iş olarak Sırp modelini temel alan 22 bölüm ve 169 maddeden oluşan bir anayasa taslağı hazırlamıştır. Taslak, *ilk Bulgar Anayasası* olarak 23 Nisan 1879'da onaylanmıştır (Özcan, 2014, s. 102; Karal, 1995, ss. 102-105). İki meclisli parlamenter sistem yerine Olağan Meclis ve Büyük Millet Meclisi kurulmuştur. Prens'e; hükümetle birlikte kullanabileceği yürütme yetkisi, bakanları atama, görevden alma, başbakan adayını gösterme, meclisi tatil etme yetkileri (Crampton, 2007, ss. 75-76) verilmiştir. Anayasa; sivil özgürlükleri, mülkiyet dokunulmazlığını, evrensel erkek oy hakkını, bireylerin özgürlüğünü, kanun önünde eşitliği, örgütlenme hakkını, sınıfa bağlı hakları ve köleliğin kaldırılmasını da korumuştur. Tırnovo Anayasası, 1879'dan 1947'ye kadar Bulgaristan'ın temel yasası olmuştur. Anayasa iki kez (1893-

[†]Eski Bulgarlar (Probulgarlar- Prabalgari), göçebe Türk boylarına mensup olarak II. yüzyılda Orta Asya'dan Avrupa'ya başlayan göçle ilk olarak Hazar denizi ile Karadeniz arasındaki topraklara yerleşmişlerdir. Han Kubrat'ın (kurt) liderliğinde VI. yüzyılın sonlarına doğru *Probulgar Boyları Birliğini* (*Büyük Bulgaristan*) oluşturmuşlardır. Büyük Bulgaristan, Han Kubrat'ın 642'de ölümünden sonra Hazar Saldırıları ile parçalanmıştır. Daha sonra oğullarından Han Asparuh'un liderliğinde Bulgarlar, Tuna'ya doğru ilerleyerek Balkanlar'da Slavlarla ve Severilerle birleşerek Bizans İmparatoru IV. Konstantin'i yenerek *ilk devletleri Tuna Bulgarları Devletini* (680-681) kurmuşlardır. Bizans baskınları/seferleri 1018'te ilk Bulgar Devletini yıkmıştır. *İkinci Bulgar Devleti* Petar ve Asen kardeşler tarafından Kumanlar'ın ve köylülerin desteğiyle Kuzey Bulgaristan'ın yeniden ele geçirilmesi ile 1187'de kurulmuştur. II. İvan döneminde (1218-41) Bulgar Krallığı, Balkanlardan Batı Trakya'ya hakim bir güç haline gelmesine rağmen 1241'lerde başlayan Tatar saldırıları ve iç karışıklıklar devletin gücünü zayıflatmıştır. Süleyman elebi kumandasındaki Osmanlı Ordusu 1393'te İkinci Bulgar Devleti'ne son vermiştir ve Bulgar tarihinde tam 500 yıl sürecek Osmanlı dönemi başlamıştır. Bulgarlar, XIX. Yüzyıla kadar Osmanlı idaresinden şikayetçi olmamış ve kayda değer bir isyanda bulunmamışlardır. 1789 Fransız İhtilalini'nin milliyetçilik ve Ruslar'ın Panslavist politikası ile Fener Rum Patrikhanesi'nin Bulgarlar'ı kışkırtması, isyan komitelerinin kurulmasına ve Bulgaristan'da ilk olayların başlamasına neden olmuştur. Hersek ve Karadaė meselesinden çıkan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile Bulgaristan bağımsızlığa ilk adımı atmış ve Bulgaristan Prenslığı (Emaret, Beylik) haline gelmiştir. Bulgaristan Prenslığı, 5 Ekim 1908'de bağımsız Bulgaristan Krallığı'nı ilan etmiştir.

1911) değiştirilmiş, iki kez de askıya (1881- 1934) alınmış ve 1943 tarihine (Kral 3. Boris'in ölümü) kadar da yürürlükte kalmaya devam etmiştir (Crombois, 2016, pp. 510-511).

Bulgaristan'da 9 Eylül 1944 tarihi komünistlerin yavaş yavaş hakimiyet kurduğu yeni bir siyasi düzenin kuruluşuna işaret etmektedir. Sovyetler Birliği 5 Eylül'de Bulgaristan'a savaş ilan etmiş; bunun üzerine 9 Eylül'de askeri darbe ile ülkenin tüm kurumları ele geçirilmiş ve Kimon Georgiev başkanlığında Vatan Cephesi'nin çok partili yönetimi kurulmuştur. Bir yıl sonra yeni rejim baskıcı niteliğini artırarak, siyasi ve toplumsal alandaki tüm muhalefeti ortadan kaldırarak '*demokrasi*' adı altında yeni bir rejim kurmuştur. 8 Eylül 1946'da yapılan referandumla da cumhuriyet ilan (Halaçoğlu, 1992, s. 399) edilmiştir. 1944-1947 döneminde en büyük millileştirme politikası ile sanayi ve bankalar tam devlet mülkiyetine alınmıştır (Dimitrova, 2001, p. 16). Tamamen merkezi planlamaya dayalı bir yapı kuran Bulgaristan, sanayi alanında önemli başarılar kazansa da dış ticaret dahil her bakımdan Sovyetler Birliği'ne bağımlı hale gelmiştir. 27 Ekim 1946'da yapılan seçimleri tekrar Vatan Cephesi kazanmış ve başkanlığına komünistlerin lideri Georgi Dimitrov getirilmiş ve 1949'daki ölümüne kadar ülkenin bir numaralı yöneticisi olmuştur.

1947 tarihli Anayasa, Bulgar toplumunun ikinci anayasasıdır ve 1936 tarihli Sovyetler Birliği Anayasası hükümlerini kopyalamıştır (Genov, 2003, p.15). Komünistlerden ilham alan ilk anayasa olduğu için *Dimitrov Anayasası* olarak da adlandırılmaktadır. Anayasa, 11 bölüm ve 101 maddeden oluşmaktadır. Bulgaristan'ın yönetim şeklinin *Halk Cumhuriyeti* olduğu, gücünü halktan aldığı, temsili organların vatandaşlar tarafından genel, eşit ve doğrudan oy esasına göre gizli oyla seçileceği anayasada belirtilmiştir. Güç devlet organlarında değil Komünist Parti'de toplanmıştır. Özel mülkiyete izin vermiştir ancak tüm üretim araçlarını kamulaştırmıştır (Crampton, 2007, s. 64). Bireysel ve sivil haklar yönünden oldukça özgürlükçü olmasına rağmen uygulamada baskı ve yasaklar devam etmiştir. Bu yüzden anayasa, doğrudan uygulanabilir yasal işlemlerden ziyade anayasa mühendisliğine yönelik siyasi fiiller ve niyet beyanları olarak (Tanchev and Belov, 2019, p. 1098) değerlendirilmektedir. Georgi Dimitrov'dan sonra Bulgaristan Komünist Parti liderliğine Vilko Çervenkov getirilmiştir. Stalin'in ölümüyle diğer ülkelerde gerçekleşen halk hareketleri Bulgaristan'da gerçekleşmemiştir. Çervenkov, 1954 yılında başbakanlık görevinden istifa etmek zorunda kalmış (Dimitrova, 2001, p. 17) yerine bu görevi 1989'a kadar 35 yıl boyunca sürdürecektir olan Todor Jivkov (1956-89) gelmiştir.

1971 Tarihli Anayasa, Jivkov tarafından Bulgarların üçüncü anayasası olarak tasarlanmıştır. Anayasaya göre Bulgaristan işçi sınıfının önderliğinde sosyalist bir devlettir. Bulgar Komünist Partisi'nin liderlik rolü ve Bulgaristan'ın sosyalist toplum içerisindeki yeri teyit edilmektedir. Yasama, yürütme ve bazı denetim yetkilerine sahip Devlet Konseyi (Crampton, 2007, ss. 178-179) kurulmuştur. Anayasa'da bireysel hak ve özgürlükler açıkça

tanımlanmıştır ayrıca çalışma hakkı, emekli maaşı alma hakkı, ücretsiz eğitim ve tıbbi bakım alma hakkı vb. haklara kural olarak yer verilmiştir. 1980 ortalarında parti programında büyük ölçüde yeniden düzenleme yapılmasına rağmen 1971 Anayasası komünist rejimin yıkılışına kadar yürürlükte kalmıştır (Genov, 2003, p. 15). Süreçte demokratikleşmeye yönelik tüm çabalar ve muhalif gruplar bastırılmıştır. Demokratik kurumların oluşturulmasının önünde askeri darbeler ve cinayetler caydırıcı olmuştur (Melone, 1994, pp. 258-259). Ancak demokratik süreçte iki sivil hareket çok önemli roller üstlenmiştir. Rejime karşı ilk halk gösterisi çağrısı bir çevreci hareket olan *Ecoglasnot* tarafından yapılmıştır. Romanya sınırına yakın Rusçuk (Ruse) şehrinde sağlıklarını tehdit eden kirliliğe karşı yaklaşık 5000 kişi protesto eylemi gerçekleştirmiştir. Sivil meydan okumanın ilk örneklerinden biri olmasına rağmen Jivkov Rejimi protestoyu bastırmak için şiddete başvurmamıştır. Bu gelişme, değişimin açık habercisi olarak önemli politik hareketleri büyötmüştür (Palmer, 2006, s. 7). İkinci ve daha büyük etki yaratan gelişme ise 1984-1985 yılları arasında ve 1989 yılında yaşanmıştır. Jivkov'un, azınlıklara karşı uyguladığı sözde *Yeniden Doğuş* asimilasyon süreci tam bir felaketle sonuçlanmıştır. Bulgar nüfusunun %10'u kimliğini değiştirmeye mecbur bırakılmıştır. Bütün azınlıklar isimlerini geleneksel Bulgar isimleriyle değiştirmek zorunda kalmışlar, dillerini tekrar konuşma hakları ellerinden alınmış ve dini vecibelerini yerine getirmeleri yasaklanmıştır. Elbette bu Batı ve Türkiye dahil diğer birçok devlet tarafından kınanmıştır ancak 1989 yılında yaşananlar Bulgaristan'ın dünyadaki imajını yerle bir etmiştir. Bulgar Komünist Partisi içinde bölünmeyi de beraberinde getirmiştir. Partinin bir diğer güçlü üyesi Petar Mladenov, Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ertesi günü, 10 Kasım 1989'da parti içinde kansız bir darbe düzenleyerek Jivkov yönetimine son vermiştir. Gerçek demokratikleşme süreci kırk beş yıllık komünist rejimin çökmesiyle başlamıştır. Diğer Doğu Avrupa ülkelerinin aksine Bulgarların demokrasiye geçişi çok sade ve temiz bir süreçte gerçekleşmiştir. Grevler ve protestolar yaşanmıştır ancak hiçbir zaman Romanya'da olduğu gibi şiddet aşamasına varmamıştır. Bulgaristan'da sosyalist sistemden demokratik sisteme doğru ılımlı bir geçiş süreci (Kanev, 2016, p. 30) yaşanmıştır.

2. YENİDEN YAPILANDIRMA POLİTİKALARI: EKSİK VE TAM GEÇİŞ SÜRECİ

Bulgaristan'ın demokrasiye geçiş süreci diğer Doğu Avrupa ülkelerinin aksine nispeten daha kolay yaşanmıştır ancak Batı tarzı ekonomik reform süreci çok daha karmaşık, uzun ve sancılı olmuştur. Ülke, sistemi belirsizliklerle dolduran siyasi reformları yaparken, planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişte *uyum sağlama zorluğu/eşzamanlılık sorunu* ile karşı karşıya (Linz ve Stepan, 1996, p. 244) kalmıştır. Diğer Doğu Avrupa ülkeleri de bu sorunu yaşamıştır ancak Bulgaristan bunu çok daha farklı deneyimlemiştir. Değişimden 4-5 yıl sonraya kadar ülke, eski siyasi elitler

tarafından yönetilmiştir. Geçiş öncesi siyasi elitler ile geçiş sonrası siyasi elitlerin aynı olması (Kanev, 2016, p. 35) reform dinamiklerinin işlemlerini yavaşlatmıştır. Yapılan reformların neredeyse tamamı ya eksik kalmış ya da hiçbir şekilde uygulanamamıştır. Bu yüzden reform sürecinin 1997'ye kadar olan ilk on yılına *eksik/noksan geçiş süreci* (Crampton, 2007, s. 196) denilmektedir.

Jivkov'un 10 Kasım 1989'daki istifasından sonra yerine geçen Petar Mladenov liderliğinde komünistler, reform sürecinden hızla tavizler vermeye başlamıştır. Bulgar Komünist Partisi kendi içinde yenilikler yapmış ve adını Bulgar Sosyalist Partisi (BSP) olarak değiştirmiştir. Mladenov, çok partili sistemi ve partinin devletten ayrılmasını vurgulamak için parti liderliğini bırakarak Cumhurbaşkanı olmuştur. Muhafif gruplar, Jelü Jelev liderliğinde bir araya gelerek Demokratik Güçler Birliği (DGB)'ni kurmuştur. Muhalefetin daha hızlı reform baskısı Ulusal Meclis'i 15 Ocak 1990'da Bulgar Komünist Partisi'nin siyasi iktidar üzerindeki tekeline son vermek için toplamıştır. 1971 Anayasası'nın Komünist Parti'yi toplumda tek lider güç olarak kabul eden 1. maddesi kaldırılmıştır. Çoğulculuk ve hukukun üstünlüğüne saygı doğrultusunda Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlıkların haklarını koruyucu hükümler (Özlem, 2008, p. 354) onaylanarak asimilasyon sürecine[‡] son verilmiştir. Hak ve özgürlükler alanında Gizli Polis Servisi feshedilmiştir. Meclis, daha fazla anayasa değişikliği için muhalefetle görüşmeyi de kabul etmiştir (Ludwikowski, 1993, p. 115). Bu gelişmeler BSP'ye yuvarlak masa görüşmelerinde reformların partisi imajını (Genov, 2003, p. 22) kazandırmıştır.

Ocak 1990'da hükümet temsilcileri ile muhalefet arasında yuvarlak masa görüşmeleri başlamıştır. Yuvarlak masa görüşmeleri her iki taraf için de uyum, müzakere ve uzlaşma içinde geçmiştir. Şiddete başvurmada demokratik bir geçişin önü (Melone, 1994, p. 260) açılmıştır. Diğer ülkelerden farklı olarak yuvarlak masa görüşmeleri parti sekreteri Andrei Lukanov'un başkanlığında yürütülmüştür. İki ay süren zorlu görüşmelerde her iki taraf için de gerçek tavizlerin verildiği bir dizi anlaşma yapılmıştır. Bunlar; Bulgaristan'ın demokratik ve çoğulcu bir devlet olarak tanımlanması; piyasa rekabetine dayalı ekonomik sistemin kurulması; ilk demokratik seçimin yapılma zamanı, seçim sistemi ve yeni anayasa yapmak üzere 18 ay süreli Büyük Ulusal Meclis'in seçilmesi; Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Kanunun kabulüdür. Bu süre boyunca Mladenov'un cumhurbaşkanlığının devam etmesi ve başbakanın da meclise karşı sorumlu olacağı kabul edilmiştir (Özbudun, 1993, s. 109). Haziran 1990'da ilk çok partili parlamento

[‡]Komünist Parti'nin 9. Halk Meclisi'nde önceki yönetimin uyguladığı politikaların haksızlığını açıklayan bildirge ile; adların iade edilmesine, zor kullanılarak değiştirilen isimlerin yerine Türkçe isimlerin alınabileceği, dini vecibelerin yerine getirilebileceği ve Türkçe konuşmanın yasaklanmayacağını ilişkin kararlar alınmıştır. Bu kararlar çerçevesinde 15 Ocak'ta Bulgar Ulusal Meclisi azınlıkların korunması temelinde Bulgar mevzuatında reformun temelini oluşturan bildirgeyi kabul etmiştir. Bunu 5 Mart 1990'da Bulgar vatandaşlarının değiştirilen isimlerini geri almalarına imkan veren Bulgar Vatandaşları İsimleri Yasası 'ЗАКОН ЗА ИМЕНАТА НА БЪЛГАРСКИТЕ ГРАЖДАНИ' izlemiştir.

seçimlerinde BSP, oyların % 47'sinden fazlasını alarak hem seçimin galibi olmuştur hem de kaybettiğı gücü tekrar kazanmıştır. Böylece Bulgaristan, Doğu Avrupa ülkeleri arasında çok partili seçimler yapıldıktan sonra komünistleri tekrar iktidara getiren ilk ülke (Ludwikowski, 1993, p. 193) olmuştur. Başbakan Andrei Lukanov liderliğinde; BSP, Tarım Birliğı, Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) ile bir *uzmanlar koalisyonu hükümeti* kurulmuştur. Büyük Ulusal Meclis'in toplanmasıyla yeni anayasal çalışmaların başlaması beklenirken gelişmeler bu yönde olmamıştır. İki hafta süren sokak protestoları Podkrepa adlı yeni sendikanın dört günlük genel grevi sonrası ülkeyi saran şiddetli ekonomik kriz Başbakan Lukanov'u 29 Kasım 1990'da istifaya zorlamıştır. Yerine, 7 Aralık'ta bağımsız yargıç Dimitar Popov seçilmiştir. Bundan sonra neredeyse her yıl yeni bir hükümet kurulmuştur. Bu anlaşılabilir bir durumdur çünkü hükümetler oldukça olumsuz koşulların baskısı altında popüler olmayan kararlar alarak tartışmalı reformlar yapmak zorunda kalmıştır (Genov, 2003, p. 24).

Ülke, rejim değışikliğinden nispeten kısa bir süre sonra piyasa ekonomisine geçişi kolaylaştırmak için uygulanan köklü reformlarla karşı karşıya kalmıştır. Uluslararası finans kuruluşlarıyla çalışma ilişkileri kurularak fiyatlar, dış ticaret ve döviz rejimi serbestleştirilmiştir ancak özelleştirme 6-7 yıl sonrasına kadar gerçekleştirilememiştir. Fiyat liberalizasyonu sadece birkaç yıl sonra %300'den fazla enflasyonla sonuçlanmıştır. Yavaşlayan özelleştirme, devlete ait şirketlerde aşırı harcamalara yol açmış ve bu da borcun büyümesine yol açmıştır. 1996 – 1997 yıllarında büyük bankacılık, finansal ve ekonomik kriz, hiperenflasyonla 1991'de %437,7; 1997'de %578,9 sonuçlanarak Bulgar ekonomisini yönetilemez hale getirmiştir. Ayrıca yapılan reformların yetersizliğı ve verimsizliğı yolsuzluğun (bankacı, politikacı ve yetkililer) önünün açılmasına ve yoksulluğun artmasına neden olmuştur. Bu sorunlar İvan Kostov'un ülkedeki Para Kurulu'nu kurumsallaştırmasıyla ancak kontrol altına alınabilmiştir (Kanev, 2016, p. 30). 1997 yılında DGB'nin elde ettiğı seçim başarısı üzerine yeni başbakan olan İvan Kostov, reformlara yeniden ivme kazandırmayı başarmıştır. 1993 yılından beri yavaşlayan ve etkisizleşen reform süreci 1998'de fiilen harekete geçmiş *gerçek/tam geçiş süreci* (Crampton, 2007, s. 219) başlamıştır. Yeni hükümet, *Bulgaristan 2001* adını verdiği hükümet programıyla reform paketini açıklamıştır. Kamu yönetimi reform programı ile bir taraftan kamu yönetim sistemi değıştirilmiş diğerk taraftan kamu personel rejiminde yeniden yapılandırmaya (Albayrak, 2020, ss. 177-226) gidilmiştir. Seçim öncesi verdiği sözü tutarak IMF'nin de önerisiyle *para kurulu* politikasını uygulamaya koymuştur. Para Kurulu uygulaması ekonomiye bir disiplin getirmiştir. Ekonomik istikrarın sağlanması ile yaşanan iyileşme, reformların tekrardan uygulanmaya konulmasına neden olmuştur. Fiyatların tekrar serbest bırakılması, ikinci özelleştirme dalgası, kredi ve dış yardım bulma imkanının artması uluslararası mali kuruluşlar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Dış politikada AB ve NATO yanlısı tutum sergilenmesi de hiç kuşkusuz bu yönde reform sürecinin

devam etmesine ve ülkenin uluslararası itibarına katkı sağlamıştır. Ancak, halkın yaşam standartlarında beklenen iyileşme gerçekleşmemiştir.

2000'lerin sonlarına doğru ekonomide başlayan gerileme, yeni reformların halk üzerinde yarattığı yıkıcı etki, artan yolsuzluk ve suç oranları hükümete desteği azaltmaya başlamıştır. BSP ve DGB arasındaki siyasi çatışmalar devam ederken 2001 yılının ilk aylarında siyasi dengeleri kökten değiştiren bir gelişme yaşanmıştır. Eski kral II. Simeon'un Bulgaristan'a dönmesi ve genel seçimlere katılmak istemesi II. Simeon Ulusal Hareketi'ni başlatmıştır. Programında; siyasi partizanlığa son verilmesi, yolsuzluğun ortadan kaldırılması ve AB kriterlerine uygun gerçek bir pazar ekonomisi kurulması hedeflerine yer vermiştir. Partizan siyasi bölünmeleri ve partilerin bencilliğini aşma sloganı altında oldukça kısa ve kaotik seçim kampanyasının ardından mucize gerçekleşmiş ve Haziran 2001 seçimlerinde seçim zaferi ezici üstünlükle gelmiştir. Bulgar tarihi içerisinde en çok kadın milletvekili (%40) seçilmiştir (Crampton, 2007, ss. 230-231). II. Simeon; BSP, Hak ve Özgürlükler Hareketi ile koalisyon kurarak ülkeyi yönetmiştir. 2005 genel seçimlerinde II. Simeon hareketi, bu defa koalisyon ortağı olarak bir dönem daha iktidarda kalmıştır.

II. Simeon, yatırımları artırmak için bir dizi mali reform paketi açıklamıştır. Enerji pazarının liberalleştirilmesi ve yolsuzluğun önlenmesi yürütülen hükümet programının bir parçası olmasına rağmen iç dinamikler AB üyelik sürecini karmaşık hale getirmiştir. AB'nin yolsuzluk, Romanlara yapılan ayrımcılığın azaltılması ve adalet sisteminin yeniden yapılandırılmasına yönelik artan eleştirileri hükümeti reform yapmaya zorlamıştır. Yolsuzlukla Mücadele Stratejisi (2001) ve organize suçla mücadele için Ulusal Eylem Planı (2002) uygulamaya koyulmuştur. Ancak yargının suç unsurlarından arındırılmasına yönelik yapılan uygulamaların yetersizliği cinayetlerin ve suç oranlarının artması üyeliğin ancak 1 Ocak 2007'de gerçekleşmesine neden olmuştur. Üyelik gerçekleşmesine rağmen AB, her yıl yayımladığı İlerleme Raporları ile ülkede devam eden reform sürecini denetlemeye devam etmiş ve yeterli gelişme ya da kötüleşme yaşanması durumunda mali yaptırımları (ticari kısıtlama, mali yardımların kesilmesi, vb.) uygulamaya koymuştur. Yargı reformları, yolsuzluk ve organize suç ile mücadele alanlarında istenilen düzeye gelinemediği için *katılım sonrası izleme* süreci başlamıştır ve kaydedilen ilerlemeler İşbirliği ve Doğrulama Mekanizması (CVM) ile takip edilmektedir. Bu başlıklarda reforma yönelik gelen baskı ve öneriler kapsamında Yolsuzlukla Mücadele Strateji Belgesi (2015) kabul edilmiştir. İşbirliği ve Doğrulama Mekanizması'nın 2017 tarihli raporunda yolsuzlukla mücadelenin kurumsallaşması için kanun çıkarılmasının gerekliliğinin vurgulanması üzerine meclis, Yolsuzlukla Mücadele Kanunu (2017) çıkarmıştır. Sıkı takip edilen konuların başında yargı reformları gelmektedir. Bulgaristan'ın yargı reformu konusunda gerçekleştirdiği 2015 Anayasal *Yüksek Yargı Konseyi'nin yapısı yeniden düzenlenmesi* ve 2016 Yasal Düzenlemelerin *yargı bağımsızlığının güçlendirilmesi* olumlu bulunmasına rağmen uygulamada eksiklikler

bulunmaktadır. Bu bağlamda 2023 Anayasa Değişikliği ile ulusal yargının yapısında şimdiye kadar yapılan en kapsamlı değişikliğe gidilmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi, yargıyla ilgili tüm hükümleri Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Diğer taraftan Bulgaristan para birimi avroya sabitlenmesine rağmen henüz Avro Bölgesi'nin bir üyesi değil ve yakın zamanda Schengen Bölgesi'ne dahil olmasına rağmen kara sınırlarında bazı kısıtlamalar devam etmektedir. Ayrıca Bulgaristan, 2024 yılı verilerine göre AB'nin nüfusu yoksulluk riski taşıyan ülkeler sıralamasında (%21) ilk sıradadır (Eurostat, 2024). 2023 Yolsuzluk Algısı Raporu'nda ise, 180 ülke arasında 45 puan ile 67. sırada (Transparency International, 2023); 2024'te bu puanı 43'e düşmüş sıralaması ise 76'ya (Transparency International, 2024) çıkmıştır. Bulgaristan Avrupa Birliği ortalamasının (64 puan) oldukça gerisinde kalmaktadır. Yolsuzluk, hem siyaseti hem de ekonomiyi etkilemekte ve çözölmeyi bekleyen temel sorun olmaya devam etmektedir.

3. YENİ ANAYASA YAPIMI VE SÜRECİ

Komünist rejimin sona ermesiyle demokratik ilkelere sahip yeni bir anayasa yapma planı diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Bulgaristan'ının da başlıca politikası ve hareket noktası olmuştur. Bulgaristan'ın 1991 Anayasası'na giden sürecine yuvarlak masa görüşmeleri damga vurmuştur. Anayasal sistemin demokratik ilkelere bağlanması yönündeki talepler doğrultusunda 3 Ocak 1990'da hükümet temsilcileri ile muhalefet *Demokratik Güçler Birliği* ve *Bulgar Çiftçi Ulusal Birliği* arasında başlayan zorlu yuvarlak masa görüşmeleri iki ay sürmüştür. Demokratik değişimin temelini atan birçok konuda anlaşma sağlanmıştır ve yeni anayasa yapması için Büyük Ulusal Meclis'in seçilmesi kararı alınmıştır (Özbudun, 1993, s. 109). Bunun üzerine hem toplum hem de muhalefet anayasanın bir an önce yapılması için hükümete yoğun baskıya başlamıştır. Yuvarlak masa görüşmelerinde alınan karar doğrultusunda Büyük Ulusal Meclis (Велико народно събрание) seçimleri 10 ve 17 Haziran 1990 tarihleri arasında yapılmıştır. Seçimlere 25'ten fazla siyasi parti ve ittifak katılmıştır. Kendini Bulgaristan Sosyalist Partisi (BSP) olarak yenileyen eski komünistler 400 sandalyenin 211'ini kazanarak mecliste çoğunluğu elde etmişlerdir. Demokratik Güçler Birliği 144; Hak ve Özgürlükler Hareketi Partisi 23; Bulgar Çiftçi Ulusal Birliği, 16 sandalye kazanmıştır (Melone, 1994, p. 264). Meclis seçimlerini izleyen olaylar Bulgaristan'ın demokrasiye geçişinde sözleşme unsurlarının ağır bastığını göstermektedir (Özbudun, 1993, s. 109). Cumhurbaşkanı Mladenov, hükümet karşıtı bir siyasi mitingi şiddetle bastırmak için tankların kullanılmasına yönelik video kasete kaydedilen açıklamaları nedeniyle siyasi baskı altında istifa etmek zorunda (Genov, 2003, p. 28) kalmıştır. Yerine BSP'nin de desteği ile Demokratik Güçler Birliği lideri Jelü Jelev Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Büyük Ulusal Meclis bir taraftan yeni anayasa hazırlıklarını diğer taraftan olağan yasama faaliyetlerini yürütmüştür. Ancak, ekonomik ve toplumsal

gelişmeler/bunalımlar anayasallaşma sürecini olumsuz etkilemiştir. Meclisin çift yönlü işlevi olağan siyasi sorunları çözmede yetersiz kalması, çoğunluğu ellerinde bulunduran eski sosyalistlerin yeni anayasanın hazırlanması konusunda olumsuz hareket edecekleri ve seçmene verdiği sözü yerine getirmeyeceği korkusu yaratmıştır. Ağır çalışan mecliste bir grup muhalif milletvekili harekete geçmiş ve açlık grevine kadar giden direnişler yaşanmıştır (Yücel, 2011, s. 676). Bunun üzerine Jelev, anayasa yapım sürecinin hızlandırılması için meclise baskı yapmış ve çalışmaların tamamlaması için bir son tarih (17 Temmuz 1991) belirlemiştir. Süreçte farklı anayasa taslakları hazırlanmıştır. Bir grup genç liberal hukukçu tarafından hazırlanan taslakta devlet başkanına güçlü yetkiler verilmiştir. Demokratik Güçler Birliği'nden bir milletvekilinin hazırladığı taslak ise Anayasa Mahkemesi'ne güçlü yetkiler vermiştir. Bulgar Sosyal Demokrat Partisi'nin sunduğu taslakta çalışma yükümlülüğü ve iyi davranışla kısıtlanan ifade özgürlüğü gibi çeşitli liberal olmayan maddeler yer almıştır. Bulgar Tarım Birliği'nin hazırladığı bir taslak, pozitif hakları vurgularken kişisel özgürlükleri kısıtlamıştır. Bağımsız bir milletvekilinin hazırladığı taslak cumhurbaşkanına güçlü yetkileri savunmuştur. Bulgar Sosyalist Partisi tarafından sunulan taslakta, konuşma ve toplanma özgürlüğüne yönelik çeşitli kısıtlamalarla birlikte halk tarafından seçilmiş bir cumhurbaşkanı önerilmiştir. Gözlemcilere göre taslaklarda; başbakanın atamasını yapan güçlü bir cumhurbaşkanı ve tek yapılı bir meclis üzerinde genel bir mutabakata varılmıştır. Ayrıca tüm taslaklarda; etnik, dilsel ve dini kriterlere dayalı partilerin yasaklanması yönünde hükümler yer almıştır (Elster, 1991, p. 460). Halkın, muhalefetin ve cumhurbaşkanının baskısıyla karşı karşıya kalan BSP, anayasa yapımına odaklanarak cumhurbaşkanı tarafından belirlenen son tarihe uymuştur. Mecliste BSP'nin çoğunluğuna rağmen uzlaşmacı bir üslup anayasa yapım sürecine hakim olmuştur (Zhelev, 2008, p. 177). Büyük Ulusal Meclis, 12 Temmuz 1991 tarihinde Orta-Doğu Avrupa'nın ilk ve *tamamen yepyeni* (Ludwikowski, 1993, p. 198) anayasasını kabul etmiştir. Anayasanın öncelikle referanduma sunulması düşünülmüş ama daha sonra halkın etki altında bırakılarak anayasayı reddetmesinden korkulduğu için vazgeçilmiştir. Muhalefet anayasaya bu nedenle ağır eleştiriler getirmiş ve anayasanın oylanmasında; Demokratik Güçler Birliği'nin radikal milletvekillerinin çoğu ve Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin milletvekilleri ya gelmemiş ya da karşı oy kullanmıştır. Diğer gruplar çekimser kalmış ve meclisteki bazı radikaller protesto işareti olarak açlık grevine gitmiştir (Elbasani, 2002, p. 53). Bu yüzden anayasanın kabulünde oybirliği sağlanamamıştır ve 1991 Anayasası, 400 oydan 309'u ile kabul edilmiştir.

Bulgaristan'ın yeni anayasası demokratikleşme adına başarılı bir adımı olmuş ve barışçıl bir geçiş dönemi sağlamıştır. Anayasal gelişiminin önceki; anayasal monarşi (1879–1947) ve Sovyet tipi halk demokrasisi dönemlerinden (1947–1991) radikal kopuşa işaret eden reaktif bir anayasadır (Tanchev and Belov, 2019, ss. 1098-1099). Birey ve devlet hakkında farklı kavramlara dayanan yeni bir siyasi model getirmeyi amaçlamıştır. Yeni

model, yasal olarak savunulabilir insan haklarının ve devlet kurumlarının yetkilerinin temellerini ortaya koyarak anayasayı geçerli ve uygulanabilir yasaların önemli bir parçası haline getirmiştir. Erken anayasal çözümle demokratikleşme sürecine çok önemli katkılar sunulmuştur. Her şeyden önce komünizm sonrası son derece değişken ortama istikrar ve öngörülebilirlik enjekte edilmiştir. Anayasa, siyasi partilerin iktidar için mücadele ettiği yeni bir siyasal alanın yaratılmasına yardımcı olmuştur. Yeni kurumsallaşmış siyasi söylem ile uzlaşmaz tartışmaları normalleştirmiş ve demokratik geçiş sürecinin en önemli teminatı olmuştur.

4. ANAYASANIN SİSTEMİ VE ÖZELLİKLERİ

Bulgaristan'ın yeni anayasası Fransa'nın Beşinci Cumhuriyet Anayasası'ndan esinlenmiştir. Bulgaristan kuvvetler ayrılığına dayanan demokratik bir hukuk devleti olarak tanımlanmış ve parlamenter hükümet sistemine sahip bir cumhuriyet olduğu ifade edilmiştir. Anayasal hükme rağmen Bulgaristan'ın hükümet sisteminin *yarı başkanlık sistemi* (Ganev, 1999, s. 129) ya da *başkanlı parlamenter sistem* (Gönenç ve Kontacı, 2019, s. 62) olarak değerlendirilmesi gerektiği ayrı bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Devletin başı doğrudan halk tarafından seçilen cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanı, Fransa cumhurbaşkanı kadar geniş yetkilere sahip değildir. İki meclisli bir parlamento ve karma bir seçim sistemi benimsenmiştir. Daha önceki hukuk sisteminde olmayan Anayasa Mahkemesi de kurulmuştur.

Anayasa, başlangıç kısmı ile birlikte 169 madde ve 10 bölümden oluşmaktadır: I. Temel İlkeler, II. Temel Haklar ve Vatandaşların Yükümlülükleri, III. Ulusal Meclis, IV. Cumhurbaşkanı, V. Bakanlar Kurulu, VI. Yargı, VII. Yerel Özyönetimler ve Yerel İdareler, VIII. Anayasa Mahkemesi, IX. Anayasanın Değiştirilmesi ve Yeni Anayasanın Kabulü, X. Arma, Mühür, Bayrak, Marş, Başkent. İlave Geçici ve Son Hükümler (9 kısım) de bulunmaktadır. Anayasada AB kapsamında ilk değişiklik 2003 yılında olmak üzere toplam yedi (2005, 2006 (2), 2007, 2015, 2023) değişiklik gerçekleştirilmiştir. Her bir değişiklik ilgili bölümler altında ele alınmaktadır.

Bulgaristan Anayasası'nda AB'ye üyelik sürecinde yapılan değişikliklerin merkezinde yargı reformu yer almaktadır. 2003, 2006 ve 2007 değişiklikleri yargı bağımsızlığı ile ilgili kapsamlı düzenlemeleri içermektedir. Yargı bağımsızlığı, hukukun üstünlüğü ve yolsuzlukla mücadele AB'ye tam entegrasyonda temel sorun olmaya devam etmektedir. Özellikle 2021 yılında hükümete karşı yolsuzluk karşıtı protestolarla başlayan siyasi kiriz cumhurbaşkanının yetkilerini ve hükümet sistemini tartışmaya açmıştır. Cumhurbaşkanının fiili bir başkan gibi görev yaparak krizi derinleştirmesi 2023 tarihli Anayasa Değişikliğini beraberinde getirmiştir. Değişiklikler, ilgili başlıklar altında ele alınmaktadır. Öncelikle konuyla ilgili mevcut anayasa maddelerine bakmak yerinde olacaktır.

4.1. Temel Hak ve Özgürlükler

Anayasalarda bir taraftan insan haklarına saygılı devletten bahsedilirken diğer taraftan temel hak ve hürriyetler kavramından bahsedilmektedir. İnsan hakları kavramı bir anayasal terimdir, insanın değerini korumayı, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesini amaçlayan kurallar bütünüdür. Anayasal düzeyde bütün kurallar gibi temel haklar da anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesinden yararlanmaktadır (Araslı, 2015, ss. 214-215). Bu bağlamda Bulgaristan Anayasası, temel hak ve özgürlüklere (Md. 25- 61) genel hükümlerden hemen sonra yer vermiştir. Temel hak ve özgürlüklere eski rejim döneminde yaşanan tarihi ve siyasi olayların etkisi açıkça yansımıştır. Anayasada hiç kimsenin işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye veya asimilasyona tabi tutulamayacağı (Md.29/1) ifade edilerek anayasal güvence sağlanmıştır (Aleskerov, 2007, s. 340).

Anayasada siyasi hak ve özgürlüklere geniş yer verilmiştir (Md. 11/1-4) ancak oy hakkı ve özgürlüğü bakımından diğer AB ülkelerine göre daha zayıf bir koruma getirilmiştir. Seçme/oy hakkı tek bir madde ile düzenlenmiş ve 18 yaşını dolduran her vatandaşın (yargısal tecrit ve mahkum olanlar hariç) özgürce devlet ve yerel yöneticileri seçebilme ve referandumlarda oy kullanabileceği belirtilmiştir (Md. 42/1). Seçilme hakkı, 21 yaşın üzerindeki her Bulgar vatandaşının (başka bir vatandaşlığı olmayan) Ulusal Meclis seçimlerine aday olabileceği belirtilmiştir (Md. 65). Seçim Kanunu, yerel seçimlerde adaylık yaşını 18'e indirmiş ve Bulgar vatandaşı olmayan kişilere de oy kullanma koşullarını yerine getirdiğinde yerel seçimlerde aday olma hakkı verilmiştir. Anayasa ve Seçim Kanunu'nda oy kullanma hakkına ilişkin olarak işledikleri suçların ağırlığına bakılmaksızın hapis cezası çekenlerin oy hakkından mahrum bırakılması; yerel seçimlerde ve yerel referandumlarda oy kullanmak ve aday olmak isteyenlerin seçim tarihine kadar en az 6 aylık süre ile oturma koşulunun aranması siyasi hak ve özgürlüklerin pratikte kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Tüm siyasi seçimlerde oyların satın alındığı, seçimlerin manipüle edildiği iddialarına karşı başvurulabilecek uzman bir organın olmaması da siyasi hak ve özgürlükleri demokratik değerlere uygun olarak kullanılmasını gölgelemektedir. Anayasada etnik, ırk ya da din temelli siyasi parti kurulamaz (Md. 11/4) ifadesi etnik ya da dini azınlığın siyasi faaliyet yapmaktan alıkoyan bir hüküm olarak yorumlanmaktadır. Bulgaristan bu hükümle AB ülkeleri arasında anayasasında yasak barındıran tek ülke konumundadır. Diğer taraftan bu yasak yürürlükte bulunan 2005 Siyasi Partiler Kanunu'nda bulunmamaktadır ancak 4. Maddeye[§] göre siyasi partilerin Anayasa'nın getirdiği yasak ve sınırlamalara uygun hareket etme zorunluluğunda olduklarını anlatmaktadır (Çağlar, 2016, ss. 45-49).

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, Bulgaristan'ın serbest ekonomiye dayalı devlet anlayışını (Md. 19) sosyal devlet taahhüdüyle dengelemeye

[§]Siyasi partiler, örgütlenme ve faaliyetlerini anayasa ve yasalar temelinde parti tüzüklerine göre yürütürler.

çalışmıştır. Devlet, bu haklara önceki anayasalarda olduğu gibi maddi güvence değil hukuki güvence vermiştir. Devletin önceki dönemlerde üstlendiği sosyal yükümlülükler önemli oranda azaltılmıştır (Aleskerov, 2007, s. 340). Anayasa, konut dokunulmazlığı (Md. 33) ve yerleşme özgürlüğünü (Md. 35) güvence altına almış ancak konut sahibi olma, uygun konutta yaşama ya da barınma hakkı gibi konut hakkına yönelik unsurlara yer vermemiştir (Çağlar, 2016, s. 66). Özellikle Romanların bu haktan mahrum kaldıkları, konut sorunlarının çözülmesi ve konut haklarını yerine getirilmesi için Avrupa Konseyi Tavsiye Kararlar (Avrupa Komisyonu, 2011) almaktadır ancak Bulgaristan'ın süreci başarılı yönetemediği yine raporlardan anlaşılmaktadır. Kültürel haklar Anayasa'nın 54/1. Maddesinde yer almaktadır. Herkes etnik kültürünü geliştirmek için ulusal ve evrensel insani kültürel değerlerden faydalanma hakkına sahiptir. Komünizmin çökmesiyle Türk dilinin gelenek ve göreneklerinin üzerindeki idari yasaklar kalkmıştır ancak yerel Türk kültürünün gelişmesi için gerekli koşulların sağlandığı hala söylenememektedir. Avrupa Komisyonu ırkçılığa ve hoşgörüsüzlüğe karşı Bulgaristan'ı sık sık eleştirmektedir (Rodoplu, 2016, ss. 85-98)

Eğitim hakkı anayasa kapsamına alınmıştır. Bulgaristan Cumhuriyeti'nin resmi dili Bulgarcadır (Md.3). Anadili Bulgarca olmayan vatandaşların, zorunlu Bulgarcanın yanı sıra kendi dillerinde okuma ve kullanma hakkına sahiptirler (Md. 36). Eğitim alma hakkı anayasa ile garanti altına alınmıştır (Md. 53). Eğitim 16 yaşına kadar zorunlu ve ücretsiz olarak devlet ve belediye okullarında verilmektedir. Her Bulgar vatandaşının ait olduğu etnik toplumun kültürünü geliştirmesi anayasal bir hak (Md. 54/1) olduğu belirtilmiştir. Din ve vicdan özgürlüğü anayasal düzeyde garanti altına alınmıştır. Anayasa laik devlet ilkesi doğrultusunda dini kurumlara serbestçe kurularak faaliyet gösterme hakkı vermiştir. Bir dini seçmek serbesttir/dokunulmazdır. Din ve vicdan özgürlüğü ancak devletin güvenliği, genel ahlak ve başkasının özgürlüğüne zarar verdiği takdirde sınırlandırılmaktadır (Md. 37/1-2). Devlet ve kilise (din) birbirinden ayrılmaktadır. Doğu Ortodoks Kilisesi, Bulgaristan'ın geleneksel Kilisesi olarak kabul edilmektedir.

4.2. Kuvvetler Ayrımı

Siyasi rejimler sınıflandırılırken devletin elinde bulundurduğu kuvvetlerin tek bir elde toplanması ya da ayrı organlara verilmesi esas alınmaktadır. Kuvvetler ayrılığı çağdaş anayasaların temel unsurudur. Kuvvetler ayrılığı; devletin yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirinden bağımsız üç ayrı organa verilmesidir. Bulgaristan'ın devlet sistemi kuvvetler ayrılığı ilkesine dayandırılmaktadır. Devlet gücü yasama, yürütme ve yargı organları arasında paylaştırılmaktadır (Md. 8). Anayasada her bir güç ayrı bölümler; yasama (III. Bölüm), yürütme (V. Bölüm) ve yargı (VI. Bölüm) altında düzenlenmektedir.

Yasama gücü, tek kameralı Ulusal Meclis (Md.62-91a) tarafından temsil edilmektedir. Meclis, dört yıllığına seçilen 240 milletvekilinden oluşmaktadır. Milletvekili seçilebilmek için 21 yaşını doldurmuş olmak, başka bir vatandaşlığa sahip olmamak, yargı yasağına tabi olmamak ve hapis cezası almamış olmak gerekmektedir (Md. 65/1). Meclis; yasa yapma organı olarak kanunları çıkarır, değişiklikleri yapar ve yürürlükten kaldırır, devlet bütçesini onaylar, harcamaları denetler, vergileri ve oranlarını belirler, cumhurbaşkanlığı seçimlerini planlar, ulusal referandum kararı alır. Başbakanın önerisi üzerine; Bakanlar Kurulu üyelerini seçer, bakanlıkları kurar, dönüştürür ve ortadan kaldırır. Tüm uluslararası anlaşmaları kabul ya da fesheder, savaş veya barışa karar verir, cumhurbaşkanı ya da Bakanlar Kurulunun önerisi üzerine ülke genelinde ya da ayı ayı bölgelerde olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilan eder (Md. 84/1-12; 85/1). Bakanlar Kurulunun ve milletvekillerinin yasa tasarısı sunma hakkı vardır. Kabul edilen her karar yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 15 gün içinde Resmi Gazete'de yayımlanmaktadır (Md. 88/3).

Bulgaristan'ın AB üyeliği sürecinde meclisin işleyişi ve milletvekilleri ile ilgili önemli anayasal değişiklikler yapılmıştır. 2005 tarihli Anayasa Değişikliği ile Bulgaristan'ın anayasadan doğan egemenlik hakkının AB'ye devri (Md. 85/1/9 ve 85/2) düzenlenmiştir. 2006 tarihli Anayasa Değişikliği ile milletvekillerinin dokunulmazlıkları sınırlandırılmış (Md. 70/2) ve 2004 tarihli yasa ile kurulan Ombudsmanlık Kurumu anayasaya eklenmiştir (Md.91a ve 150/3). Meclisin işleyişi ile ilgili önemli değişiklikler 2007 tarihli Anayasa Değişikliği ile gerçekleştirilmiştir. Meclis, bağımsız bir bütçeye sahip (Md.62/2) olmuştur. Meclisin oturumlarının açılması ve kararlarını alabilmesi (Md. 81/1) için milletvekillerinin yarısından fazlasının hazır bulunması ile vergi koyabilmesi ve oranlarını belirlemesi hükmü (Md. 84/3) eklenmiştir. Yöneticileri tamamen ya da kısmen meclis tarafından atanan kurumların denetimleri güçlendirilmiştir (Md. 84/17).

Yürütme gücü, cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından temsil edilmektedir. Cumhurbaşkanı, Anayasanın 92-104. maddeleri arasında düzenlenmektedir. Cumhurbaşkanının yetkileri; güçler arası kontrolün sağlanması ve daha iyi bir dengenin kurulması için güçlerin üçlü yapılandırması dışında konumlandırılmaktadır (Tanchev, 2015, s. 43). Cumhurbaşkanı, yürütmenin sorumsuz kolunu oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanı, devletin başıdır, milletin birliğini temsil eder ve uluslararası ilişkilerde devleti temsil etmektedir (Md.92/1-2). Cumhurbaşkanı, doğrudan halk tarafından beş yıllığına seçilmektedir. Cumhurbaşkanı seçilebilmek için; seçimden önceki beş yıl boyunca ülkede ikamet etmek, doğuştan Bulgar vatandaşı olmak ve 40 yaşını doldurmuş olmak gerekmektedir (Md. 93/1-2). Cumhurbaşkanı, Milli Güvenlik Konseyine başkanlık eder ve Silahlı Kuvvetlerin başkomutanıdır (Md. 100/1-3). Cumhurbaşkanının görevleri Anayasanın 98. maddesinde 14 bent halinde sayılmıştır ancak verilen yetkiler kurucu nitelikte (bazıları hariç) değildir. Cumhurbaşkanının, Bakanlar

Kurulunun talebi (Md. 98/1, 4-5-6) üzerine harekete geçireceği hükümeti kurma ve feshetme yetkisi (Md. 99) sembolik niteliktedir (Kükner, 2012, s. 294-295). Cumhurbaşkanı, yürütmenin önemli karar alanlarının dışında tutulmuştur, sosyal ve ekonomik politikalar üzerinde doğrudan bir etkisi yoktur (Ganev, 1999, s. 129).

Bakanlar Kurulu, Anayasanın V. Bölümünde (Md.105-116) düzenlenmektedir. Cumhurbaşkanı, Ulusal Mecliste en fazla milletvekiline sahip siyasi partinin adayına Bakanlar Kurulu/hükümeti kurma yetkisini vermektedir. Yeni kabinenin listesi yedi gün içinde oluşturulmakta ve başbakanın adaylığı cumhurbaşkanı tarafından Meclisin onayına sunulmaktadır (Md. 99). Bakanlar Kurulu Meclise karşı sorumludur. Hükümet genel siyaset, hükümet programı ve belirli bir konuyla ilgili güvenoyu alamazsa istifa eder (Md. 112/2). Bakanlar Kurulu yürütmenin temel organıdır. 2005 yılında gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği ile Bakanlar Kuruluna Bulgaristan'ın AB üyeliği süreci ile ilgili yeni görevler yüklenmiştir. Buna göre Bakanlar Kurulunun, AB üyeliğinden kaynaklanan yükümlülüklerle ilişkin Ulusal Meclise bilgi vermesi; AB'de yasaların hazırlanması ve kabul edilmesine katılması halinde ise Meclise önceden bilgi vermesi ve gerçekleştirilen uygulamalar konusunda ayrıntılı rapor sunması (Md. 105/3-4) gerekmektedir.

Yargı, Anayasanın IV. Bölümde (Md. 117-134) düzenlenmiştir. Yargı, Bulgaristan tarihinde ilk kez üçüncü devlet erki durumuna gelmiştir. Yargı bağımsızdır. Tüm hakimler, bilirkişiler, savcılar, görevlerini yerine getirirken yalnızca kanuna tabidirler. Yargının bağımsız bütçesi vardır (Md. 117/1-3). Kanunların Anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi ilkesi gereği (Md. 149-150) Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Mahkeme, üç güç/erkten herhangi birine dahil edilmemektedir. Anayasa Mahkemesi 16 Aralık 1993 tarihli bir kararında mahkemenin hakimiyetinin erkler üstü olduğunu belirtmektedir (Aleskerov, 2007, s. 322). Anayasa Mahkemesi, anayasanın üstünlüğünün ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin temel kurumsal güvencesidir. Cumhurbaşkanı, anayasal üstünlüğün siyasi garantörü konumundayken Anayasa Mahkemesi, kurumlar arasındaki yetki çatışmalarını karara bağlayarak yargısal hakem statüsünü işgal etmektedir (Tanchev, 2015, s. 44).

5. HÜKÜMET MODELİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Bulgaristan'ın Soğuk Savaş öncesi dönemde devlet işleyişini 1971 tarihli Jivkov Anayasası düzenlemiştir. Anayasa, yasama ve yürütme yetkilerini tek organda toplamış ve Devlet Konseyi'ni kurmuştur. Konsey, en yüksek devlet organıdır ve başkanı cumhurbaşkanıdır. Konseyin ülke idaresi üzerine denetim işlevi de diğer Doğu Avrupa Ülkelerinde olduğu gibi parti organları aracılığıyla (Crampton, 2007, s. 178) gerçekleştirilmiştir. 1990 sonrası dönemde hızlı bir anayasal değişimle tüm kurumsal yapı değiştirilmiştir. 1991 tarihli Anayasa devlet düzenini ilk defa kuvvetler ayrılığı ilkesine dayandırmıştır. Anayasada hükümet sistemi parlamenter

sistem olarak kabul edilmiş ancak cumhurbaşkanının doğrudan halkoyu ile seçilmesi hükümet sistemini farklı bir boyuta taşımıştır. Anayasal hükme rağmen Bulgaristan hükümet sisteminin saf parlamenter sistemden ayrıldığı ‘yarı başkanlık’ (Ganev, 1999, s. 125) ya da ‘başkanlı parlamenter sistemi’ (Gönenç ve Kontacı, 2019, s. 62) olarak değerlendirilmesi gerektiği konusunda tartışmalar yaşanmaktadır.

Yarı başkanlık sistemi, ilk defa Fransa’da V. Cumhuriyet döneminde uygulanmış daha sonra bu sistemi uygulayan çok sayıda ülke olmuştur. Yasama ve yürütme organının başı olan cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilmekte ve önemli yetkilerle donatılmaktadır. Yasama organı içinden çıkan ve ona karşı siyasi açıdan sorumlu olan Başbakan ve Bakanlar Kurulu da bulunmaktadır. Yürütme iki kanatlı olmaktadır (Gönenç ve Kontacı, 2019, s. 60). Bulgaristan’da da hem cumhurbaşkanı hem de milletvekilleri halk tarafından seçilmektedir. Hükümet, meclisin içinden çıkmakta ve meclise karşı sorumlu olmaktadır. Bulgaristan hükümet sistemi yarı başkanlık içinde değerlendirilmektedir. Bulgaristan dahil diğer Doğu Avrupa ülkelerinin çoğu demokratik değerlerin kısa sürede yerleşmesinin mümkün olamayacağı endişesi ile cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesinin uygun olacağına karar vermişlerdir. Güçlü bir cumhurbaşkanı ile siyasi çatışmaların önüne geçebilmeyi hedeflemişlerdir. Çoğulcu bir meclis yapısı ile de cumhurbaşkanının güçlenmesinin önüne geçilebileceği düşünülmüştür. Bu nedenle cumhurbaşkanının yetkileri yarı başkanlık sitemine göre daha zayıf düzenlenmiştir. Bulgaristan’ın yarı başkanlık sitemi içinde değil yarı başkanlık sistemine benzemede başarılı olduğu söylenebilmektedir (Hekimoğlu, 2010, ss. 82-83).

1991 tarihli Anayasa, cumhurbaşkanına fesih yetkisini çok sınırlı (Md. 99) tanımaktadır. Cumhurbaşkanının doğrudan hiçbir şarta bağlı olmadan kullanabileceği mutlak fesih yetkisi yoktur. Parlamenter sisteme göre; yasama, atama ve olağanüstü hâl yetkileri fazladır ancak semboliktir. Anayasada dikkati çeken bir başka özellik de cumhurbaşkanının hükümeti kurmakla görevlendirdiği kişinin başbakan değil *başbakan adayı* sıfatını taşımasıdır. Başbakan adayı *başbakan* sıfatını cumhurbaşkanının atamasıyla değil meclisin seçimiyle almaktadır. Bu, Bulgar Anayasasının kurduğu hükümet sisteminin özünde bir parlamenter sistem (Özbudun, 1993, s. 145-149) olduğunu göstermektedir. Ancak 1990’ların başında Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleriyle yine bazı Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri’nde ortaya çıkan karma veya melez sistemler; kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemleri (parlamenter, başkanlık ve yarı başkanlık) çerçevesinde açıklanmasını zorlaştırmaktadır. Hükümet sistemleri yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerdeki hızlı anayasal değişim süreci göz önünde bulundurularak yeniden tanımlanmakta ve sınıflandırılmaktadır. Klasik üçlü ayırım aynen muhafaza edilerek bunlara *başkanlı parlamenter sistem* ve *süper başkanlık sistemi* eklenmiştir. Başkanlı parlamenter sisteme örnek olarak Bulgaristan ve İrlanda gösterilmektedir (Gönenç ve Kontacı, 2019, ss. 61-62). Başkanlık

parlamenter sistem; saf parlamenter sistem ile aynı özelliklere sahiptir ama farklı olarak bünyesinde doğrudan halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı bulundurmaktadır. Anayasa, cumhurbaşkanının yetkilerini ayrıntılı düzenlemektedir. Buna rağmen cumhurbaşkanı zaman zaman yetkilerini aşarak keyfi uygulamalar içine girebilmekte ya da başbakan ile çekişmeli bir süreç (Kükner, 2012, ss. 298-300) yaşayabilmektedir. Bu da sistemin kilitlenmesine yol açabilmektedir.

Bulgaristan'da son dört yıldır yaşanan siyasi krizin temelinde de Cumhurbaşkanı Rumen Radev vardır. 2008-2010 yılları arasında Cumhurbaşkanı Georgi Pıvanov ile Başbakan Boyko Borisov; 2020-2021'de Cumhurbaşkanı Rumen Radev ile Başbakan Boyko Borisov arasında da çekişmeler yaşanmıştır. Her iki cumhurbaşkanı da hükümete muhalif politikalar izlemiştir. Diğer yandan Bulgaristan'da son dört yıldır kırılğan parlamenter çoğunluklara dayalı hükümetlerin çöküşü Cumhurbaşkanı Radev'e (fiili bir başkan gibi) ana oyuncu olarak önemli roller yüklemiştir. Radev, yürütme gücünün sınırlı olmasına rağmen atadığı geçici hükümetler üzerinden iç ve dış siyaset kararlarını önemli ölçüde etkilemiştir (Kobenzski, 2024). Halk Meclisi'nin aldığı kararlara zıt kararları geçici hükümetler üzerinden almıştır. Örneğin; AB'nin genişleme politikasının önünde engel teşkil eden; Ukrayna'ya askeri destek gönderilmesi ve Kuzey Makedonya'daki Bulgar azınlığın anayasal olarak tanınması kararlarıdır. Halk bu yüzden geçici hükümetlere siyasi partilerden daha çok tepki göstermektedir. Geçici hükümetler siyasi krizin çözümüne katkı sağlayamadığı gibi cumhurbaşkanının siyasi kararlarında meclisin dahi önüne geçerek meşruiyet bakımından tartışmalı durumlar meydana getirmiştir. Ayrıca hükümet kurulamadıkça Bulgaristan'ın AB dış politikasından uzaklaşabileceği endişesi artmaktadır (Ekinci ve Yusufoglu, 2023, ss. 12-13). Bu gelişmeler Cumhurbaşkanı Radev'in anayasadan kaynaklı geçici hükümet atama yetkisini yeni anayasal değişikliklerle kısıtlanmasına sebep olmuştur.

Bulgaristan Ulusal Meclisi 20 Aralık 2023'te Anayasa Değişikliği ve İlaveler Hakkında Kanun'u kabul etmiştir. Geniş yelpazede yapılan bu değişikliklerin şimdiye kadar yapılan tüm anayasa değişikliklerinin en kapsamlısı olduğunun altı çizilmektedir. Kanun, ulusal yargının yapısını ele almakta, geçici bir hükümet atamada cumhurbaşkanlığı yetkisini sınırlamakta ve çifte vatandaşlığı olan vatandaşların Ulusal Meclis üyeleri olarak seçimlere katılmalarına ve bakan olarak görev yapmalarına izin vermektedir. Cumhurbaşkanı daha önce keyfi olarak belirlediği başbakanı artık yedi üst düzey devlet görevlisi arasından seçilen bir kişiye emanet edecektir (Kobezsko, 2025). Değişiklikler Cumhurbaşkanı Radev'in yetkilerini önemli ölçüde sınırlandırmıştır ve yürütme organının dahil olmadığı meclis ara dönemlerinde birçok önemli kararı daha önce almasını sağlayan araçlardan da etkili bir şekilde mahrum etmiştir. Anayasa değişikliği Bulgar Ulusal Meclisi'nin çoğunluğu sağlanmasında güçlü bir zemin oluşturmuştur ancak 2023 seçimlerinde sonra kurulan hükümetin (GERB ve PP-DB) devam

etmesine zemin sağlayamamıştır. Son genel seçimle 16 Ocak 2025 tarihinde Başbakan Rosen Jelyazkov'un kurduğu üçlü koalisyon hükümeti (GERB, BSP ve ITN) parlamentodan güven oyu almayı başarmıştır. Ekim ayında seçimleri kazanan GERB, hükümeti kurabilmek için diğer siyasi partilerle iki aydır süren zorlu görüşmeleri uzlaşma ile sonlandırmıştır. Hükümetin kurulması Bulgaristan'ın dört yıldır süren siyasi krizine çözüm sunmaktadır. Yargı reformları ve yolsuzlukla mücadele eleştirilerinin merkezinde olan GERB'in öncülüğünde kurulan yeni hükümetin merkez sağ ve merkez sol uzlaşması da tarihi önem taşımaktadır.

5.1. Siyasi Partiler

Bulgaristan'da eski rejim döneminin tek etkili siyasi aktörü Komünist Parti'dir. İkinci parti olarak sadece Bulgaristan Tarım Hakları Birliği'ne (BANU) izin verilmiştir ancak BANU, siyasi alanda hiçbir zaman etkili olamamıştır. 1989 sonrası demokratikleşme süreci siyasi parti çoğulculuğuna zemin hazırlamıştır. 1990'ların başında kayıtlı parti sayısı 303'e varmış; BANU'nun siyasal programı benzeri 21 farklı parti (Spirova, 2005, s. 617) kurulmuştur. Siyasi parti sayısının artmasında dört faktör; rejim değişikliğinden hemen sonra muhalif grupların parçalanarak siyasi partilere (Yeşiller Partisi, Ekoglasnost, Demokrasi Kulüpleri) dönüşmesi, eski Komünist Parti içindeki bölünmeler, 1947- 1948 yıllarında yasaklanan siyasi partilerin yenilenerek tekrar siyasal alana çıkması ve Sosyalizmden önce Bulgar siyasetini yön vermiş tarihsel kökleri bulunan önemli partilerin (Sosyal Parti ve Demokrat Parti) yeniden vücut bulması (Todorov, 2007, ss. 1-2) etkili olmuştur.

Komünizm sonrası parti sisteminin ortaya çıkışı, kuruluşu ve büyümesi birbirini takip eden üç aşamada (Todorov, 2007, s. 1) gerçekleşmiştir. *İlk aşama (1989-2001)*, 1989 yılında başlamış 1996'nın sonuna kadar devam etmiştir. İktidar, iki merkez partinin liderliğinde kurulan koalisyonlar arasında el değiştirmiştir. Katı ve hiyerarşik parti içi yapılanmaya sahip Bulgar Sosyalist Partisi (BSP) etkin ve organize bir muhalefetin olmaması nedeniyle geçiş dönemini yönlendiren tek güç olmuştur. Siyasi elitlerin geçiş dönemi ve sonrasında güçlerini büyük oranda muhafaza etmesi (muhafazakâr sol) partinin siyasal gücünü de korumuştur. Parti karşısında oldukça dağınık bir muhalefet bulmuştur; 1991 seçimlerine 42 parti katılmıştır. Farklı grupları bünyesinde barındıran Demokratik Güçler Birliği, sorunlarını aşarak gerçek anlamda merkez-sağ kimliğini 1997 yılından itibaren kazanmaya başlamıştır (Spirova, 2005, s. 603). *İkinci aşama (1997-2002)*, DGB'nin 1996 tarihli Cumhurbaşkanlığı seçim zaferi ile başlamıştır. 2001'de yeni kurulan II. Simeon Ulusal Hareketi'nin (ISUH) ortaya çıkmasıyla sona ermiştir. Gerçek bir kalıp kırılması yaşanmıştır; anti-komünistlere ve eski komünistlere karşı çıkan siyasi tartışmaların iki kutuplu (sol-sağ) yapısı sona ermiştir. Bu zamana kadar iktidar, iki merkez partinin (BSP-DGB) liderlik ettiği koalisyonlar arasında el değiştirmiştir. Özellikle Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin kilit parti

rolü; bir çift ve artı bir sistemi istikrarlı bir biçimde götürülmüştür. ISUH'un merkez sağda yeni bir parti olarak ortaya çıkması bu dengeyi bozmuş 1990'lardan beri devam eden DGB-BSP kutuplaşmasını sona erdirmiştir (Mandacı, 2020, ss. 110-111). Eski Kral Simeon 2001 seçim zaferi ile koalisyon hükümetini (HÖH ve BSP) kurmuştur. Bulgar tarihinde ilk defa Türk azınlığı temsil eden HÖH koalisyon ortağı olmuştur. II. Simeon Hareketi de beklentiyi karşılayamamıştır. BSP'nin 2005 seçimlerini kazanması üçlü koalisyon dönemini sona erdirmiş ve Bulgar siyasetinde yeni bir dönem (Todorov, 2007, s. 2) başlamıştır. 2005 yılında aşırı milliyetçi ATAKA Partisi'nin ortaya çıkması ve temsil ettiği aşırı/radikal sağ görüş siyasal hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Bulgar siyasal hayatında 2000'li yılların başına kadar yapılan genel seçimlere katılan siyasi parti sayısı giderek artmasına rağmen süreçte rol oynayan parti sayısı en fazla dört (BSP, DGB, HÖH, ISUH) olmuştur. Seçmen rasyonel bir tavır takınarak seçim barajını (%4) aşma şansı olmayan partileri tercih etmemiştir (Mandacı, 2020, ss. 110-111). İki kutuplu parti dinamiğinin 2001 ve 2005 seçimleri ile dağılması ilk defa mecliste bulunan parti sayısını 6,5'a yükseltmiştir. 2005 yılı siyasi parti düzenlemesindeki büyük bölünme küçük siyasi parti sayısını düşürmüş, orta büyüklükteki parti sayısı aynı kalmış ancak seçim barajını aşan küçük parti sayısını artırmıştır (Rashkova ve Spirova, 2012, s. 15). Siyasal parti sayısı artmaya devam etmiş ancak liderler arası anlaşmazlıklar koalisyon pazarlığı yürüten parti sayısını kısıtlamıştır. Büyük partiler, seçimlere küçük partilerle oluşturdukları ittifaklar ile girdikleri için mecliste temsil edilen parti sayısı artmıştır. 2009 seçimlerinde merkez-sağ görüşe sahip Avrupa Gelişimi için Vatandaşlar Partisi (GERB) birinci parti olarak çıkmıştır. GERB, merkez sağda yer alan iki parti (Mavi Koalisyon ile Düzen, Hukuk ve Adalet Partisi) ve dışarıdan ATAKA'nın desteği ile azınlık hükümetini kurmuştur. 2014 seçimlerinden sonra GERB'in, Reform Bloku ile kurduğu azınlık hükümeti yine dışarıdan radikal sağ partiler tarafından desteklenmiştir. 2017 seçimleri çok daha değişik bir tablo ortaya çıkarmış ve GERB'i merkezde tutacak liberal partiler güç kaybetmiş ve önceki koalisyon ortağı Reform Bloku Meclis dışında kalmıştır. GERB, radikal sağ bir parti olan Birleşik Vatansever ile koalisyona gitmiştir. Böylece radikal sağ partiler ilk kez resmi olarak iktidara taşınmıştır. Bu gelişme Bulgar iç siyasetinde yeni bir kutuplaşma dalgasını da beraberinde getirmiştir.

2020 yılının yaz aylarında hükümet karşıtı protestolarla başlayan siyasi çalkantılar ülkeyi erken seçime götürmüş ve Nisan 2021'de yapılan seçimde GERB 12 yıldır devam eden iktidarını kaybetmiştir. Seçimden 2020 yılında kurulan Böyle Bir halk Var Partisi (ITN) birinci parti olarak çıkmıştır. Muhafif partiler arasında koalisyon kurulamayınca ülke aynı yıl içinde (Temmuz ve Kasım) iki genel seçime daha gitmiştir. Kurulan hükümetlerin ömrünün kısa olması ülkeyi yeniden erken seçime götürmüştür. Ülke, partiler arası kutuplaşmalar, ideolojik farklılıklar, reform, yolsuzlukla mücadele ve dış politika gibi konularda farklı pozisyonlara sahip partilerin bir hükümet

üzerinde uzlaşamamaları sonucunda geçici hükümet kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Dört yıl içinde (en son Ekim 2024'te) yedi kez sandığa giden halkın yorulması seçimlere katılma oranını da düşürmüştür. Partiler arasında yaşanan görüş farklılıkları ve güvensizlik hükümet seçeneklerini sınırlandırdığı gibi istikrarlı bir hükümetin kurulma ihtimalini de zayıflatmaktadır. Her parti koalisyonunda yer almanın getireceği siyasi maliyeti düşünerek çekimser davranmaktadır. Anayasaya göre hükümet kuruluncaya kadar ülke, cumhurbaşkanı tarafından atanan geçici hükümetler tarafından yönetilmektedir. Nisan 2021'deki genel seçimden bu yana iktidardaki beş hükümetten dördü bu şekilde teşekkül etmiştir. Mevcut durum Cumhurbaşkanı Rumen Radev'e olağanüstü bir yürütme gücü sağlamıştır (Ekinci ve Yusufoglu, 2023, ss. 11-12). Bu, cumhurbaşkanının yetkilerini aşarak sistemin kilitlenmesine (Kükner, 2012, ss. 298-300) ve siyasi krizin derinleşmesine yol açmıştır.

Siyasi partilere duyulan güven krizinin temelinde ayrıca kayırmacılık ve yolsuzluk bulunmaktadır. İktidardaki partilerin en tipik sorunlarından biri yolsuzluktur. Hukukun üstünlüğü ve yolsuzlukla mücadele Bulgaristan'ın AB'ye tam entegrasyonunun önünde engel olmaya devam etmektedir. Bulgaristan'ın AB'ye katılımının ön koşulu olarak 2007 yılında başlayan yolsuzluk, organize suç ve yargı reformu konusunda İşbirliği ve Doğrulama Mekanizması (CVM) 2023'te resmen kapatılmış olsa da yolsuzluk nedeniyle ABD'nin yaptırım uyguladığı siyasi parti lideri Delyan Peevski hükümete dahil olmuştur. 2023 Anayasa Değişiklikleri uzun süredir beklenen anayasa reformlarını mümkün kılarken özellikle yargı reformu konusunda yapılan değişiklikler Anayasa Mahkemesi tarafından 26 Temmuz 2024'tarihinde anayasaya aykırılık gerekçesiyle iptal edilmiştir.

5.2. Hukuk Sistemi ve Karakteristik Özellikleri

Bulgaristan'da komünist iktidar döneminde sosyalist hukuk sistemi (Stalev, 1976, ss. 151-180) gereği yeni rejim muhaliflerini tasfiye etmek üzere halk mahkemeleri; sosyalist sistemin güçlendirilmesi ve desteklenmesi için de Yoldaş Mahkemeleri (Comrades' Courts) kurulmuştur. Yüksek Hakimler, Komünist Parti üyeleri arasından seçilmiştir (Baysal, 2007, ss. 105-128). 1990 sonrası demokrasiye geçiş sürecinde; hukukun üstünlüğü ve demokratik ilkelere sahip bir siyasi rejim kurulabilmesi için hukuk ve yargı sisteminde önemli değişikliklere gidilmiştir. Yargının bağımsızlığı ve hakimlik teminatı başlıca önceliklerden olmuştur. Bulgaristan'ın hukuk sistemi ulusaldır ancak hukuk düzeni oluşturulurken German ve Roma hukuk sistemlerinden etkilenilmiştir. Bu sistemlerin yerel birleşimini sağlayan Bulgaristan, dünya üzerinde etkili olan Kara/Kıta Avrupası Hukuk Sisteminden yararlanmıştır. Kıta Avrupası Hukuk Sistemi, Roma Hukukunun esas alındığı Avrupa'nın genelinde hakim olan hukuk sistemidir. Bu sistemde hukuk tedvin edilmiştir yani yazılı hale getirilerek kanunlarda toplanmıştır. Kanun yapma yetkisi yasama organındadır. İçtihatlar, hukukun yardımcı kaynaklarıdır. Hukuk,

kamu hukuku ve özel hukuk olarak ikiye ayrılmaktadır. Mahkemeler adli ve idari yargı olarak en az iki düzen oluşturmaktadır. Bulgaristan Cumhuriyetinin yargı gücü yasama ve yürütmeden bağımsızdır ve yargı sistemi; olağan ve ihtisaslaşmış 184 mahkemeden (The European e-Justice Portal, 2021) oluşmaktadır. Mahkemeler, hukuk, ceza ve idari davalarda adaleti yöneten devlet organlarıdır. İhtisaslaşmış mahkemeler ayrıca askeri, ceza ve idari mahkemeleri içermektedir.

Bölge Mahkemeleri

Yerel Mahkemeleri

İstinaf Mahkemeleri

İhtisaslaşmış Ceza Mahkemesi

İhtisaslaşmış Ceza İstinaf Mahkemesi

İdari Mahkemeler

Askeri Mahkemeler

Askeri İstinaf Mahkemesi

Yüksek Mahkemeler

Yüksek Temyiz Mahkemesi (Yargıtay)

Yüksek İdare Mahkemeleri (Danıştay)

Bulgaristan Anayasa Mahkemesi yargı sisteminin bir parçası değildir (Md.8). Savcılık birleşik bir yapıya sahiptir ve Başsavcı tarafından yönetilmektedir (European Commission, 2020). Yüksek Yargı Konseyi, Bulgar yargısındaki en yüksek idari otoritedir. Yüksek Yargı Kurulları, hukuk devletin en önemli unsurlarından *yargı bağımsızlığı* ilkesini etkili bir biçimde hayata geçirme ihtiyacından doğmuştur. Yargıçların, mesleki kariyerlerinin her aşamasında (göreve gelme, görevi yürütme ve görevden ayrılma) yasama ve yürütme organının baskı ve müdahalelerine karşı korunmaları gerekmektedir (Gönenç, 2011, s. 1). Bulgaristan Yüksek Yargı Konseyi, yasama ve yürütmeden bağımsızlığının korunmasının bir iadesi olarak 1991 Anayasası (Md. 130) ile kurulmuştur. 2015 tarihli Anayasa Değişikliği ile Konseyin yapısı ve işleyişi değiştirilmiştir. Konsey farklı yetkilere sahip iki ayrı daireye bölünmüştür.

Yargı reformu, 1989'da başlayan demokratikleşme sürecinden bu yana Bulgaristan'ın zorlandığı konuların en başında gelmektedir. Bulgaristan'daki yargı sistemini modernleştirme ve iyileştirme yönünde birçok adım Avrupa Birliği'ne üye olmadan önce başlatılmıştır. Yargı reformunun bir parçası olarak anayasada değişiklik yapılması için bir plan yapılmıştır. Bu değişikliklerin hedefi, yargının verimliliğini, bağımsızlığını ve hesap verebilirliğini (Ivanova, 2014) artırmaktır. AB'ye üyelik süreci anayasa değişikliklerini beraberinde getirmiş ve anayasanın kabulünden 12 yıl sonra ilk defa 2003 yılında Anayasa Değişikliği yapılmıştır. Bu değişikliklere göre; hakimlerin dokunulmazlıkları yeniden tanımlanmış cezai kovuşturma yapılabilmesi için Yüksek Yargı Konseyinin izin vermesi şartı getirilerek

daraltılan dokunulmazlığa karşı bağımsız bir organ eliyle yeni güvence (Md. 131-132) verilmiştir (Baysal, 2007, s. 116). Hakimlerin görev yerlerinde geçirecekleri asgari süre üç yıldan beş yıla çıkarılmış ve ayrıca Yüksek Yargı Konseyinin olumlu sicil kararı şartı eklenmiştir (Md.129/3), Yargısal idari pozisyonlara atamalarda süre sınırlaması getirilmiştir (Md. 129/2). 2006 Anayasa Değişikliği, soruşturma makamı olarak savcılığın ve Adalet Bakanlığı'nın yargıya ilişkin görevlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. 2007 Anayasa Değişikliği ise Avrupa Komisyonu ile iş birliği içinde hazırlanmış ve ağırlıklı olarak yargı reformunu kapsamıştır (Özügürü ve Gülpınar, 2020, s. 259). Yüksek Yargı Konseyinin sulh hakimlerinin nitelikleri, terfileri ve disiplin işlemlerine ilişkin görevlerini belirlemeyi amaçlamıştır (Council Of Europe, 2015). Mahkemelere yıllık faaliyet raporu hazırlama yükümlülüğü getirilmiştir. Yüksek Yargı Konseyi bünyesinde yeni Teftiş Kurulu (1 Başmüfettiş ve 10 müfettiş) kurulmuştur (Md. 132a/1-5). Yargıya ilişkin yasada son yapılan değişiklik uyarınca, yargıdaki tüm pozisyonlar için yarışma sistemi getirilmiş, buna ilişkin yönerge de (Competitions Ordinance) Yüksek Yargı Konseyi tarafından kabul edilmiştir (Baysal, 2007, s.113).

Bulgaristan'da yargı bağımsızlığına yönelik yapılan bu değişikliklerin yetersiz ilerlemesi nedeniyle Avrupa Komisyonu, katılım sonrası izleme aracı olarak 30 Aralık 2006 tarihli Kararı ile bir Doğrulama ve İşbirliği Mekanizmasını (CVM) resmen uygulamaya koymuştur. Adalet, yolsuzluk ve organize suçla mücadele alanlarında yapılan reformlar bu mekanizma aracılığıyla Komisyon tarafından takip edilmektedir. En son kabul edilen 2019 Raporu (European Commission, 2019) Bulgaristan'ın bir dizi ilave taahhütte bulunduğunu göstermektedir. Bulgaristan'da yargı reformu, yargı bağımsızlığı ve kamu güvenliği açısından önemli sonuçları olan aşamalı bir süreçtir. Başsavcının etkin hesap verebilirliği ve cezai sorumluluğuna ilişkin yasal prosedürlere ilişkin olarak 2019 yılında başlatılan reform sürecini sonuçlandırmaya yönelik zorluklar devam etmektedir. Yüksek Yargı Konseyi ve Müfettişliğinin oluşumu ve işleyişine yönelik yeni reform önerilerine yönelik tartışmalar artmıştır. 2017 ve 2018 yıllarında Bulgaristan, yasal ve kurumsal yolsuzlukla mücadele başlıklarında kapsamlı bir reform süreci başlatmıştır. Reform, ilgili makamlar arasında daha iyi bir iş birliği sağlamıştır. 2020'nin ilk yarısında bir dizi üst düzey soruşturma başlatılmış ve çok sayıda dava açılmıştır. Yolsuzlukla mücadelede sonuçların olmaması, 2020 yılında iktidara karşı başlatılan yolsuzluk karşıtı kitlesel protestolar boyunca gündeme getirilen kilit konulardan biri olmuştur. Üst düzey yolsuzluk davalarında kesinleşmiş mahkumiyetlerin sağlam bir sicili henüz oluşturulamamıştır (European Commission, 2020). Venedik Komisyonu da yargı bağımsızlığı konusunda öneriler ve beklentiler sunmuştur ancak Bulgar Hükümeti başsavcıyı sorumlu tutmak ve cezai sorumluluk yüklemek için etkili bir mekanizma kurmayı taahhüt etmesine rağmen yerine getirememektedir. Bu, ülkenin Schengen Bölgesi'ne kabulünün önünde engel olmaya devam etmektedir ve her defasında meclise gelmesi de

ertelenmektedir. 2023 yılında CVM resmen kapatılmıştır. AB'nin ve Venedik Komisyonu'nun yıllardır teşvik ettiği yargı reformu 2023 yılı Anayasa Değişikliği ile taçlandırılmıştır ancak geniş bir yelpazede yapılan değişikliklerin çoğu; yargı organlarının oluşumu ve yetkilerine ilişkin yeni ilkeler belirlenmesi, başsavcının yetkilerinin belirlenmesi, iki yüksek mahkemenin başkanlarının görev süresinin yedi yıldan beş yıla indirilmesi ve bir dönem daha seçilebilmesi imkânının sağlanması vb. Anayasa Mahkemesi tarafından anayasaya aykırılık gerekçesiyle 26 Temmuz 2024'te iptal edilmiştir.

Sonuç

Bulgaristan 2021 yılından beri yolsuzluk karşıtı kitlesel protestolarla başlayan siyasi krizden çıkmaya çalışmaktadır. Bulgar halkının siyasetçilere artan güvensizliği, siyasi partilerin aralarında uzlaşamamaları ve cumhurbaşkanının grevini fiili bir başkan gibi yerine getirmesi krizi derinleştirirken otoriter eğilimleri de artırmaktadır. Partilerin ve politikacıların istikrarlı bir hükümet kuramaması son 3 yılda dokuz genel seçimin yapılmasına yol açmıştır. Tekrar tekrar yapılan seçimler halkın sisteme ve demokrasiye olan inancını zayıflatarak otoriter eğilimleri artırmaktadır.

Bulgaristan, kırk beş yıllık otoriter rejimden 1991 yılında yeni anayasa ile demokratik rejime geçmiştir. Bulgaristan'ın komünizmden demokrasiye geçişi barışçıl bir süreçte gerçekleşmiştir. Ülke daha sonra demokratik bir rejim inşa etmeye ve demokrasisini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Ancak eski siyasi elitler tarafından alınan siyasi kararların popülizm ve aşırı sağın yükselişiyle birleşince demokrasi kalitesi sorgulanmaya başlamıştır. Bulgaristan, AB ve NATO üyesi demokratik bir cumhuriyettir. Bulgaristan parlamenter bir cumhuriyet olmasına rağmen, istikrarlı çoğunluğa sahip hükümet kurma konusundaki başarısızlık nedeniyle son yıllarda fiili bir başkanlık sistemi özelliği göstermektedir. Cumhurbaşkanının yetkilerini aşarak sistemin diğer aktörleriyle iş birliği yapması sistemi kilitlemekte ve krizi derinleştirmektedir. Siyasi partilerin koalisyon hükümetinde karar alma sorumluluğunu istememeleri ya da cesaret edememeleri ülkenin geçici hükümetler ile yönetilmesi sonucunu doğurmaktadır. Siyasi alan oldukça parçalı ve değişkendir; bir tarafta 12 yıldır iktidarı elinde tutan GERB ile benzer çıkarları savunan HÖH; diğer tarafta reformları ve hukukun üstünlüğünü savunan partiler; bir diğer tarafta yolsuzluk karşıtı BSP ile Rus yanlısı, Avrupa karşıtı duruşu ile Bulgar milliyetçilerine ve demokratik hayal kırıklığına uğramışlara hitap eden Vazrazhdane Partisi bulunmaktadır. Ukrayna savaşı ve Rusya ile ilişkiler toplumdaki ayrılıkları derinleştirmektedir. Halkın siyasete ve siyasetçilere olan inancı zayıflamakta demokrasiye ve demokratik geçişe yönelik tutumları karmaşık ve belirsiz hale gelmektedir.

Bulgaristan'ın 1989'dan sonra demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci yavaş ve karışık ilerlemiştir. Ülkenin eski komünist siyasi elitleri siyasi nüfuzlarını korumuştur. Derin ekonomik kriz içinde kalan Bulgaristan 2001 yılına kadar anti-komünist sağ ve eski komünist sol arasında kutuplaşmıştır. 2007 yılında AB süreci siyasi ve ekonomik reformları hızlandırmıştır ancak hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve yolsuzlukla mücadele başlıklarında yapılması gereken reformlar çok ağır ilerlemiştir. Yargı siyasallaşma eğilimine girmiştir. Yargı bağımsızlığı ile ilgili önemli mevzuata rağmen yargı üyeleri ve yönetim organları iktidardaki çoğunluğa uygun hareket etmektedir. Bulgaristan AB'de yoksulluk riski taşıyan ülkeler arasında ilk sıradadır. Bulgaristan'ın para birimi avroya sabitlenmesine rağmen henüz Avro Bölgesi'nin bir üyesi değil ve Schengen Bölgesi'ne de kısmen dahil olmuştur. AB fonlarının tahsisinde ve kullanımında ciddi gecikmeler yaşanmaktadır.

Sonuç olarak Bulgaristan genç bir demokrasi olarak çok önemli süreçten geçmektedir. Uzun bir aradan sonra seçim döngüsü kırılmıştır ve koalisyon hükümeti meclisten güvenoyu alarak siyasi krizin çözümüne katkı sağlamaktadır. Bulgaristan'ın tekrar seçim döngüsüne girmemesi için; liderlerin kutuplaştırıcı dilden uzak durmaları, halkın demokrasiye ve demokratik kurumlara güvenlerinin desteklemesi ve demokratik geleneklere sahip çıkması gerekmektedir. Hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı, yolsuzlukla etkin mücadele ve medya denetimi konularında Avrupa değerleri esasında reform sürecini başlatacak adımların hızla atılması demokratik kurumlara güvenin artmasına yardımcı olabilir. Gelişmiş Avrupa ülkeleri kadar olgunlaşmış bir demokrasiye ve demokratik kurumlara henüz sahip olmayan Bulgaristan'ın demokrasinin nasıl işlediğine dair genel memnuniyetsizliklerin 'daha fazla' demokrasi ile iyileştirilebileceği düşüncesinin güçlendirilmesi ve böylece otokratik eğilimlerin önüne geçilmesi çok önemlidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Ruziye TALİ: %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Ruziye TALİ: 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Kaynakça

- Albayrak, S. O. (2020). Bulgaristan kamu personel rejimi. B. Tangör (Ed.), *Bulgaristan idari, siyasi ve sosyo-ekonomik yapı içinde* (s. 175-226). Türk İdari Araştırmalar Vakfı.
- Aleskerov, A. (2007). *Eski sosyalist ülkelerde siyasi rejim değişimleri* [doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Araslı, U. (2015). *Anayasal temel ilke ve kavramlar*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914)*. Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Berenov, N. (2006). Bulgaristan cumhuriyeti anayasa mahkemesi başkanı Nedelcho Berenov'un tebliği. *Anayasa Yargısı*, 23(2), 35-37.
- Council of Europe [CE]. (2015). *On the draft act to amend and supplement the constitution (in the field of the judiciary) of The Republic Of Bulgaria*, 15 Ekim 2024 tarihinde [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2015\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2015)022-e) adresinden edinilmiştir.
- Baysal, M. (2007). Bulgaristan'da yargı bağımsızlığı ve Türkiye'deki durum üzerine bazı düşünceler. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(3-4), 105-130.
- Borisssov, B. (2008). The Bulgarian transition towards democracy and the challenges of the new perspective. *European View*, 7(1), 45-51.
- Crampton, R. (2007). *Bulgaristan tarihi* (Çev. N. Ekici). Bursa: Jeopolitika.
- Crampton, R. (2007). *İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra balkanlar* (Çev. E. Kurt). Ankara: Yayın Odası.
- Crombais, J. F. (2016). How well do constitutions travel across time and space?: The Belgian Constitution of 1831 in Bulgarian constitutional history 1879-1940. *The Legal History Review*, 84(3), 502-525.
- Çağlar, S. (2016). Temel hak ve özgürlükler. B. Yıldırım (Ed.), *Bulgaristan'da insan hakları, temel hak ve hürriyetler 2014 raporu içinde* (s.41-84). Trakya Üniversitesi Yayını.
- Avrupa Komisyonu [ECRI]. (2011). *Çingene karşıtlığı ve Romanlara karşı ayrımcılıkla mücadelede 13 sayılı genel politika tavsiye kararı*. 14 Ocak 2025 tarihinde <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-13-on-combating-anti-gypsyism-an/16808b5af7> adresinden edinilmiştir.

- Dimitrova, D. Gr. (2001). *The Republic of Bulgaria's transition to democracy: political and social implications* [yüksek lisans tezi]. Naval Postgraduate School.
- Ekinci, M. U ve Yusufoglu, Y. (2023). *Bulgaristan'da çözülemeyen hükümet krizi*. İstanbul: Seta Yayınları.
- Elbesani, A. (2002). *The impact of constitutions on democratization: Cases of Hungary and Bulgaria* [yüksek lisans tezi]. Bilkent University.
- Elster, J. (1991). Constitutionalism in Eastern Europe: An introduction. *The University of Chicago Law Review*, 58(2), 447-482.
- Elster J., Offe, C. and Preuss, U. (1998). *Institutional design in postcommunist societies*. Cambridge University Press.
- European Commission [EC]. (2020). *Commission staff working document 2020 rule of law report country chapter on the rule of law situation in Bulgaria*, 20 Haziran 2024 tarihinde <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0306&from=EN> adresinden edinilmiştir.
- European Commission [EC]. (2029). *Report from The Commission To The European Parliament And The Council on progress in Bulgaria under the cooperation and verification mechanism*, 22 Temmuz 2024 tarihinde https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/progress-report-bulgaria-2019-com-2019-498_en.pdf adresinden edinilmiştir.
- Eurostat (2023). *People at risk of poverty or social exclusion*, 18 Aralık 2024 tarihinde <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240612-1> adresinden edinilmiştir.
- Gönenç, L. ve Kontacı, A. E. (2019). 2017 tarihli anayasa değişikliği sonrasında yasama - yürütme ilişkileri, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2019(145), 53-79.
- Gönenç, L. (2011). *Dünyada ve Türkiye'de yüksek yargı kurulları*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- Halaçoğlu, Y. (1992). *Bağımsızlık dönemi*. İslam Ansiklopedisi.
- Hekimoğlu B. (2010). *Karşılaştırmalı siyasal sistemler*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayını.
- Huntington, S. P. (2002). *Üçüncü dalga yirminci yüzyıl sonlarında demokratlaşma* (Çev. E. Özbudun). Türk Demokrasi Vakfı.
- Heywood, A. (2002). *Siyaset* (Çev. B. B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu). Ankara: Adres Yayınları.
- Ivanova, N. B. (2014). *Judicial reform and its effect on the economy: The case of Bulgaria* [yüksek lisans tezi]. Rotterdam University.
- Ganev, V. I. (1999). Bulgaria. R. Elgie (Ed.), *Comperative europen politics semi-presidentialism in europe* (s. 597-611). Oxford University Press.

- Genov, N. (2003). *Understanding politics in Bulgaria*. Aarhus University Press.
- Jelev, J. (1994). *Faşizm totaliter devlet*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Jivkov, T (1978). *İyi komşuluk ve işbirliği yolunda* (Çev. S. Güneş). İstanbul: Habora Kitapevi Yayınları.
- Kanev, G. (2011). *Bulgarian transition to democracy – why was it so difficult? Bulgaria* [yüksek lisans tezi]. Aalborg University.
- Karakul, S. (2015). Hukuk yoluyla demokrasi mi, demokrasi yoluyla hukuk mu? Hukuk ve demokrasi ilişkisi üzerine değerlendirmeler. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1), 79-109.
- Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı tarihi (I. Meşrutiyet ve istibdat devirleri 1876-1907)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karasimeonov, G. (2019). *The party system in Bulgaria 2009-2019*. Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Kobeszko, L. (2024, 6 Haziran). *A country of interim governments. The political crisis in Bulgaria and the attempts to solve it*. 28 Ocak 2025 tarihinde <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2024-06-03/a-country-interim-governments-political-crisis-bulgaria-and> adresinden edinilmiştir.
- Kobeszko, L. (2025, 5 Ocak). *Amendments to the Bulgarian constitution: A way to overcome the political crisis*. 12 Ocak 2015 tarihinde https://www-osw-waw-pl.translate.google/en/publikacje/analyses/2024-01-05/amendments-to-bulgarian-constitution-a-way-to-overcome-political?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=sc adresinden edinilmiştir.
- Kuyucuklu, N. (1992). *Bulgaristan tarihi*. İslam Ansiklopedisi.
- Kükner, B. (2012). Hükümet sistemi seçeneklerinden ‘başkanlı parlamenter sistem’ seçeneği ve Türkiye açısından uygulanabilirliği. *Ankara Barosu Dergisi*, 2012(2), 277-304.
- Linz J. J. and Stepan, A. (1996). *Problems of democratic transition and consolidation southern europe, south america, and post-communist europe*. Johns Hopkins University Press.
- Ludwikowski, R. R. (1993). Constitution making in the countries of former soviet dominance: Current development. *Georgia Journal Of International And Comparative Law*, 23(2), 155-267.
- Mandacı, N. (2020). Bulgaristan: Siyasal hayat ve kurumlar. B. Tangör (Ed.), *Bulgaristan idari, siyasi ve sosyo-ekonomik yapı içinde* (s. 69-136). Türk İdari Araştırmalar Vakfı.
- Melone, A. P. (2010). Bulgaria's national roundtable talks and the politics of accommodation. *International Political Science Review*, 15(3), 257-273.

- Nenkov, R. (2010). Anayasa Mahkemesi'nin bağımsızlığı –hukuk devletinin güvencesi (Bulgaristan deneyimi). *Anayasa Yargısı*, 27(1), 31-39.
- Özbudun, E. (1993). *Demokrasiye geçiş sürecinde anayasa yapımı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Palmer, T. (2006). Sosyalizm Doğu Avrupa'da neden çöktü?. *Liberal Düşünce*, 33(5), 5-10.
- Rashkova, E. R. and Spirova M. (2012). Party regulation in post-communist Bulgaria, *Working Paper Series on the Legal Regulation of Political Parties No. 21*, Leiden University.
- Rodoplu, F. (2016). Kültürel hak ve özgürlükler. B. Yıldırım (Ed.), *Bulgaristan'da insan hakları, temel hak ve hürriyetler 2014 raporu* içinde (s. 85-156) Trakya Üniversitesi Yayını.
- Spasov, B. (1976). *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde devlet düzeni* (Çev. A. Erel). İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları.
- Spirova, M. (2005). Political parties in Bulgaria organizational trends in comparative perspective. *Party Politics*, 11(5), 601-622.
- Stalev, Z. (1976). Sosyalist Avrupa ülkelerinde hukuk yargılaması (karşılaştırmalı bir deneme). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 33(1), 151-183.
- Tanchev, E. and Belov, M. (2019). The Bulgarian constitutional order, supranational constitutionalism and european governance. A. Albi and S. Bardutzky (Ed.), *National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law* inside (s. 1097-1139), T.M.C. Asser Press .
- Tanchev, E. (2015). Comparative and Bulgarian implications of the separation of powers principle. *Armenian Journal of Political Science*, 2(3), 31-54.
- Todorov, A. (2007). The evolution of the post-communist Bulgarian party system. Getova M., A. N. Uste (Ed.), *The impact of European Union: Case of Bulgaria, case of Turkey* inside (s.115-131), Dokuz Eylül University and New Bulgarian University Press.
- Transparency International (2022, Ocak). *Corruption perceptions index 2021*, 10 Kasım 2024 tarihinde https://images.transparencycdn.org/images/CPI2020_Report_EN_0802-WEB-1_2021-02-08-103053.pdf adresinden edinilmiştir.
- Transparency International (2023, Ocak). *Corruption perceptions index 2022*, 4 Aralık 2024 tarihinde https://images.transparencycdn.org/images/Report_CPI2022_English.pdf adresinden edinilmiştir.
- Özcan, T. (2014). Kurumsallaşma sürecinde Bulgar Millî Meclisi (1879-1885). *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 99-109.

- Özlem, K. (2008). Bulgaristan Türklerinin tarihsel süreç içerisinde dönüşümü, AB üyelik süreci ve Türk Azınlığa etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 341-371.
- Özüğürlü, S. B. ve Gülpınar, T. (2020). Geçiş sürecinde Bulgaristan'da kamu yönetimi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 75(1), 259-278.
- Yücel, B. (2011). Komünizm sonrası orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki anayasacılık hareketleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60(3), 635-690.
- Zhelev, Z. (2008). *In at the deep end*. Sofia: Trud Publishing House.

Extended Abstract

This study discusses the 1991 Constitution which Bulgaria urgently addressed in the transition to the democratic system and examines the post-communist reconstruction process of Bulgaria; it consists of constitutional, political, and economic reform analyses regarding the formation process of a new constitution.

Concerning the background of this study, in modern Bulgarian history, the struggle for constitutional democracy has always been a central and recurring theme. Changes in the political order were reflected in four essentially different constitutional arrangements (1879, 1947, 1971 and 1991) over a period of little more than a century. With the end of the communist regime, the plan to make a new constitution with democratic principles was the main policy and starting point of Bulgaria. However, shortly after the regime change, the country faced radical reforms, social developments and crises implemented to facilitate the transition to a market economy. Despite the process, the Grand National Assembly adopted the first and completely new constitution of Central-Eastern Europe on 12 July 1991. The constitution has been to the previous stages of Bulgarian constitutional development (constitutional monarchy and Soviet-style people's democracy). For this reason, it aims to introduce a new political model based on different concepts about the individual and the state. While the new constitution secured democratic institutions, recent political instability has weakened public trust in democracy.

Furthermore, the new constitution has been criticized in many ways. First, it was prepared under the pressure of the old socialists; second, it contains deficiencies and contradictions due to the fact that the final stages of constitution-making process occurred quite quickly. It has also been criticized for containing illiberal provisions on issues related to minority rights. According to the constitution, ethnic groups are prohibited from forming political parties. The existence of this provision, which prevents ethnic or religious minorities from engaging in political activities only under the umbrella of their own party, contradicts democratic values. EU institutions

and bodies want this provision to be relaxed or abolished. Bulgaria continues to be the only country among the EU countries that has this provision/ban.

Besides, Bulgaria's accession process to the European Union led to political and economic reforms and constitutional amendments. A total of seven amendments (2005, 2006 (2), 2007, 2015, 2023) were made to the constitution, and the first amendment within the scope of the EU was in 2003. In the Constitutional Amendment of 2003, judicial reform/independence came to the fore. With the Constitutional Amendment of 2005, the transfer of Bulgaria's constitutional sovereignty to the EU was regulated. With the Constitutional Amendment of 2006, the immunity of the deputies was limited, and the Ombudsman Institution, which was established by law in 2004, was added to the constitution. Within the scope of the Constitutional Amendment of 2007, important changes were made regarding the functioning of the Parliament. With the amendment of 2015, the structure of the Judicial Council was reorganized within the scope of judicial reform. The 2023 Constitutional Amendment, which the EU and the Venice Commission have been promoting for years is considered the most comprehensive among other since the structure of the national judiciary, the power of the president to appoint the interim government, and the candidacy of citizens with dual citizenship in parliamentary elections were discussed. However, a wide range of changes related to the independence of the judiciary, the establishment of new principles regarding the composition and powers of the judiciary, the determination of the powers of the Attorney General, the reduction of the term of office of the presidents of the two high courts from seven to five years and the provision of the opportunity to be elected for another term, etc., were annulled by the Constitutional Court on July 26, 2024.

As a young democracy, Bulgaria is going through an important process. Accordingly, the literature review method was used for analyzing this transition process. Thus, the literature shows that although the EU accession process has accelerated Bulgaria's political and economic reform process, reforms in the areas of the rule of law, independence of the judiciary and the fight against corruption are progressing very slowly. While the pressure from the EU to speed up the process continues, Bulgaria faced its longest-running political crisis in 2021 with the anti-corruption protests launched by the people against the government. The fact that the president assumed a role as the president in the process deepened the crisis, on the one hand. On the other hand, this led to the administration of the country with interim governments. The unwillingness of political parties not to take part in coalition governments as well as the Ukraine war and relations with Russia have increased the polarization in the political field and shaken people's faith in democracy and democratic institutions. In the last three years, people have had to go to the polls seven times. The belief that the elections did not contribute to the resolution of the political crisis reduced the turnout. At this point, after a long time, the election cycle was broken, and the coalition government contributed

to the solution of the political crisis by receiving a vote of confidence from the parliament. In order for Bulgaria not to enter the election cycle again, leaders need to stay away from polarizing language, support people's trust in democracy and democratic institutions, and uphold democratic traditions. Otherwise, the crisis of Bulgarian democracy, the failure to resolve the obstacles to full integration with the EU, and the rise of the far right increase the tendency towards authoritarian leaders and political parties. Underneath this thinking is the legacy of authoritarian rule. Consequently, the study concludes that while Bulgaria's constitutional transition was initially successful, persistent political instability continues to challenge the consolidation of democracy.